

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Utbildnings- och forskningsnämnden för lärarutbildning
Lärarprogrammet, examensarbete 10 poäng

Sagan som pedagogiskt verktyg

- en studie i hur sagan kan användas i undervisningen

Anna Gemfeldt, Elisabet Haagen och Sara Lindalen

Inriktning/specialisering/LAU350

Handledare: Rune Romhed

Examinator: Anita Franke

Rapportnummer: VT06- 2611-14

*I sagans skog där snurrar sagans slända
och spinner tråd som blank som solen är.
I sagans skog kan nästan allting hända
och nästan allting händer där*

(Hellsing, 2001)

Abstrakt

Titel: Sagan som pedagogiskt verktyg, - en studie i hur sagan kan användas i undervisningen

Författare: Anna Gemfeldt, Elisabet Haagen och Sara Lindalen

Typ av arbete: Examensarbete 10 poäng

Handledare: Rune Romhed

Examinator: Anita Franke

Program: Lärarprogrammet

Datum: VT 2006

Syfte: Vårt syfte med arbetet är att ta reda på hur sagan kan användas i en pedagogisk verksamhet för att stärka och lyfta fram individen såväl som gruppen.

Metod: För att undersöka detta har vi förutom litteraturstudier genomfört undervisningsförsök i en förskola och i en förskoleklass. Vi har efter undervisningsförsöken samtalat med gruppernas pedagoger om våra frågeställningar.

Resultat: Sagan har stor potential att kunna användas i bred utsträckning i både förskolan och skolan. Sagan kan hjälpa barnen att utveckla en stabil identitet, främja språkutvecklingen och samspelet.

Nyckelord: Pedagogiskt verktyg, sagan, osynlig, identitetsutveckling, samspel.

Förord

Vi har alla tre under vår utbildningstid sett barn i skolan som varit mer eller mindre osynliga. Med osynliga menar vi att de här barnen inte syns, hörs, lyssnas på eller får den uppmuntran och hjälp som de borde få av pedagoger och kamrater.

Då vi varit ute på verksamhetsförlagd utbildning (VFU) har vi märkt att sagan är ett effektivt sätt att fånga barnens intresse eftersom den ofta bjuder på variation och spänning. Vi har alla tyckt att sagan skulle kunna ta en mycket större plats i den pedagogiska verksamheten än den gör idag.

Vi har diskuterat och reflekterat utifrån de undervisningsförsök som vi har genomfört i två olika verksamheter. Detta har sedan legat till grund för den teoretiska anknytningen.

Ett stort tack till alla som på ett eller annat sätt har blivit involverade i vårt arbete.

Anna Gemfeldt, Elisabet Haagen och Sara Lindalen

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	7
1. 1 Bakgrund.....	7
1. 2 Viktiga begrepp	7
2. Syfte, metod och frågeställningar.....	8
2. 1 Övergripande syfte.....	8
2. 2 Frågeställningar	8
3. Litteraturgenomgång	9
3. 1 Förankring i styrdokument.....	9
3. 1. 1 Vad innebär ordet värdegrund?.....	9
3. 1. 2 Handlingsplaner.....	9
3. 2 Barnets identitet	9
3. 2. 1 Vad är identitet?	10
3. 2. 2 Hur utvecklar barnet sin identitet?.....	10
3. 2. 3 Sagan som identifikationsobjekt	11
3. 3 Att arbeta i och med grupper	11
3. 3. 1 Vad är en grupp.....	11
3. 3. 2 Varför bildas grupper?	12
3. 4 Uteslutning	13
3. 4. 1 Mobbing	13
3. 5 Hur och varför kan sagan användas som pedagogiskt verktyg?	14
3. 5. 1 Planera.....	15
3. 5. 2 Genomföra.....	16
3. 5. 2. 1 Att skapa sagomiljö	17
3. 5. 2. 2 Efterbearbetning.....	17
3. 5. 3 Dokumentera och utvärdera.....	18
3. 6 Sammanfattning.....	19
4. Metod och material.....	21
4.1 Val av metod och material	21
4.1.1 Tillförlitlighet	21
4. 2 Sagan möter verkligheten.....	22
4. 2. 1 Val av saga.....	22
4. 3 Analys av Berättelsen om det osynliga barnet av Tove Jansson	23
4. 3. 1 Vad är det för historia som berättas?	23
4. 3. 3 Historia: personer.....	24
4. 3. 4 Historia: händelse och miljö	24
4. 3. 4. 1 Konflikttyper	24
4. 3. 4. 2 Händelsernas förhållande till varandra.....	24
4. 3. 5 Andra frågeställningar	24
5. Undervisningsförsök.....	25
5. 1 Beskrivning av skola och förskola.....	25
5. 2 Beskrivning och analyser av undervisningsförsök	25
5. 2. 1 Undervisningsförsök A.....	25
5. 2. 2 Undervisningsförsök B	25

5. 2. 3 Analys A och B.....	26
5. 2. 4 Undervisningsförsök och C och D.....	27
5. 2. 4. 1 Undervisningsförsök C.....	27
5. 2. 4. 2 Undervisningsförsök D	28
5. 2. 5 Analys av C och D.....	28
5. 3 Referat av intervju med Linda.....	29
5. 4 Sammanfattning.....	29
6. Resultatredovisning.....	31
6. 1 Hur kan barnets identitet stärkas med hjälp av sagan?.....	31
6. 2 Hur kan gruppen stärkas med hjälp av sagan?.....	31
6. 3 Hur stor plats tar sagan i undervisningen idag?.....	32
6. 4 Hur kan sagan användas som pedagogiskt verktyg?.....	32
6. 5 Hur kan man med sagans hjälp motverka uteslutning?	32
7. Slutdiskussion	32
8. Förslag till fortsatt forskning	34
9. Litteraturförteckning.....	34
9. 1 Läroplaner	36
9. 2 Internetkällor.....	36

Bilagor

Bilaga A Brevet till föräldrarna.

Bilaga B Berättarmanuset samt presentationerna av karaktärerna.

Bilaga C Transkriberad intervju med frågorna.

1. Inledning

1. 1 Bakgrund

Vi har alla tre, då vi varit ute i verksamheten, fått intrycket av att pedagogerna anser att de saknar tid för att kunna ge varje enskilt barn den uppmärksamhet och stimulans som barnet behöver. Vi tror att detta beror på att många pedagoger känner en begränsning av de faktiska ekonomiska förutsättningar som förskolan har. Vi anar att det finns stora möjligheter inom de givna ramarna för att jobba gruppstärkande.

Varje barn som passerar skolan utan att synas, höras och ta plats, är ett misslyckande för samhället i allmänhet och skolan i synnerhet. Det är ett brott mot de läroplaner som reglerar det obligatoriska skolväsendet och förskolan. Med vårt examensarbete vill vi närma oss en metod som på ett övergripande sätt kan motverka detta. En metod som vi har inspirerats av är att jobba med sagan som utgångspunkt. Det är en metod som Maria Lundin Rossövik beskriver i sin bok *Följ med till sagans land*. Hon relaterar det hon skriver till strävansmål i Lpfö 98. Hon skriver följande: "I sagoarbete gör jag medvetna val av sagor. Jag väljer ofta en saga som ger barnen en djupare förståelse för den svage, den olycklige och som väcker empati hos barnet. Genom samtal efter sagan delar vi med oss av våra tankar, lyssnar till de andra, reflekterar och växer som människor. Vi lär oss att alla har ett värde och lär oss att respektera det. Viljan att ta hand om och hjälpa andra stärks. I arbetet med värdegrunden är sagan ett fantastiskt verktyg" (Lundin Rossövik, 2002, s. 11).

Psykologen Ulf Ärnström som frilansar som berättare och utbildare menar att muntligt berättande är en av de mest inspirerande, kraftfulla och outnyttjade läromedel som finns i skolan och förskolan. Han menar vidare att en berättelse är ett bra sätt att få barnen att minnas saker och att den också väcker nyfikenhet och lusten att ta reda på mer. Som bonus skapar berättelsen koncentration och arbetsro. Genom att berätta sagor för barnen men också låta barnen skapa och berätta själva får de stöd i sin språkutveckling och självkänsla (www.berattarverkstan.se, hämtat 04-05-2006).

1. 2 Viktiga begrepp

Vi vill förtydliga några begrepp som vi kommer att använda i detta examensarbete. Vår verksamhetsförlagda utbildning kallar vi, i enlighet med Göteborgs Universitet, **VFU**.

Vi har valt att använda ordet **saga** genomgående och med saga menar vi en berättelse som är skriven för att underhålla barn och som innehåller ett mer eller mindre moraliserande budskap. Med **pedagogiskt verktyg** menar vi ett konkret såväl som abstrakt material som kan användas i ett pedagogiskt syfte.

Begreppet **osynlig** står här för att inte vara sedd, lyssnad till eller uppmärksammad. Då vi har skrivit om förskollärarna använder vi oss konsekvent av benämningen **pedagog**.

2. Syfte, metod och frågeställningar

2.1 Övergripande syfte

Vårt syfte med arbetet är att ta reda på hur sagan kan användas i en pedagogisk verksamhet för att stärka och lyfta fram individen såväl som gruppen.

2.2 Frågeställningar

- Hur kan barnets identitet stärkas med hjälp av sagan?
- Hur kan gruppen stärkas med hjälp av sagan?
- Hur stor plats tar sagan i undervisningen idag?
- Hur kan sagan användas som pedagogiskt verktyg?
- Hur kan man med sagans hjälp motverka uteslutning?

3. Litteraturgenomgång

Vi lägger stor vikt vid litteraturgenomgången i detta arbete beroende på att ämnet är relativt outforskat. Vi börjar med att beskriva förankring i styrdokumentet och sedan låta varje underrubrik i detta avsnitt utgöra en del av den helhet som vi anser att vi måste ta hänsyn till för att kunna arbeta med sagan som pedagogiskt verktyg.

3. 1 Förankring i styrdokument

I läroplan Lpfö- 98, likväl som i Lpo 94¹, lyfts värdegrunden fram som ett av de viktigaste uppdragen som vi har att arbeta med i förskolan. I läroplanen formuleras förskolans värdegrund, uppdrag och mål samt riktlinjer för verksamheten. Hur målen ska nås anges inte utan är en uppgift för förskolans personal. Det är i den lokala arbetsplanen som varje förskola ska beskriva hur man arbetar för att nå de mål som anges i Lpfö- 98.

3. 1. 1 Vad innebär ordet värdegrund?

Vi upplever att ordet har förekommit frekvent under vår utbildning men att det sällan har förklarats så det väljer vi att göra på följande sätt: ”Värdegrunden” uttrycker det etiska förhållningssätt som skall prägla verksamheten. Omsorg om och hänsyn till andra människor, liksom rättvisa och jämställdhet samt egna och andras rättigheter skall lyftas fram och synliggöras i verksamheten. Barn tillägnar sig etiska värden och normer främst genom konkreta upplevelser. Vuxnas förhållningssätt påverkar barns förståelse och respekt för de rättigheter och skyldigheter som gäller i ett demokratiskt samhälle och därför är vuxna viktiga som förebilder”(Lpfö 98, s. 33).

3. 1. 2 Handlingsplaner

Det är sedan upp till varje förskola att utarbeta handlingsplaner för att uppfylla det förhållningssätt som värdegrunden uttrycker. Under våra VFU- perioder i olika förskolor har vi sett exempel på sådana handlingsplaner som följer av detta och de kan se ut så här:

- inte prata över huvudet på barnet,
- lyssna aktivt på barnen,
- arbeta med hänsyn genom att barnen får lära sig att vänta på sin tur,
- vi uppmuntrar barnen att lyssna på varandra och respektera alla svar
- sträva efter att flickor och pojkar skall få lika stort utrymme,
- visa för barnen hur de skall klara sig själva och hjälpa varandra med t. e. x påklädning.
- lyfta fram att alla barn är duktiga på något och bekräftar barnen i det den kan.

”Förskolan skall erbjuda barnen en trygg miljö som samtidigt utmanar och lockar till lek och aktivitet. Den skall inspirera barnen att utforska omvärlden. I förskolan skall barnen möta vuxna som ser varje barns möjligheter och som engagerar sig i samspelet med både det enskilda barnet och barngruppen”(Lpfö, s.36).

3. 2 Barnets identitet

Vi anser att det är viktigt att uppmärksamma barns identitet, eftersom det är vår övertygelse att en stark identitet behövs för att kunna skapa en gruppdynamik som kan utgöra grunden för ett givande arbete med sagan som pedagogiskt verktyg. Barn med tydlig identitet kan göra egna val och försvara sin integritet samtidigt som de kan respektera andras.

¹ När vi i fortsättningen hänvisar till läroplaner är det Lpfö 98 beroende på att vi har varit i verksamhet som regleras av den.

3. 2. 1 Vad är identitet?

Wahlström beskriver i *Gruppen som grogrund* (Wahlström, 1993, s. 16) att identitet är att veta vem man är eller vem man vill likna. Ordet identitet kommer från latinets "idem" som betyder "detsamma" och "det är just känslan av att vara en och samma person genom hela livet trots att man uppträder på olika sätt på olika platser i olika åldrar som är kärnan i människans identitet" (Wellros, 1998, s. 82).

3. 2. 2 Hur utvecklar barnet sin identitet?

Vi skapar från tidig ålder vår identitet genom att föra identitetsförhandlingar med oss själva, och det räcker inte med en gång. Det är resultatet av de förhandlingar som vi för och fortsatt kommer att föra varje dag med oss själv. När vi föds blir vi medvetna om att "vi är" genom att vi blir smekta, burna, gungade och omhändertagna av den som vårdar oss och tolkar världen åt oss. Vår tillit till den/dem personerna är en förutsättning för att vårt "jag- medvetande" ska kunna växa. För att vi sedan ska kunna uppleva oss själva som egna individer med tydliga inre och yttre gränser behöver vi tydliga personer i vår närhet som vi vill likna (Wahlström, 1993, s. 15). Barn som börjar förskolan ska förhoppningsvis ha fått med sig en självbild hemifrån som gör att de känner sig kompetenta och bekräftade så att de därifrån kan börja sina egna identitetsförhandlingar (Wellros, 1998, s. 83).

För att sedan stötta barnen i deras sökande efter självbild och identitet är det viktigt att vuxna både i förskolan/skolan och hemma ser barnen, respekterar dem och har förståelse för det de gör och säger. Det betyder att man som vuxen måste vara öppen mot barnen och ge dem rätt till sina egna tankar, känslor och avsikter (Johansson & Pramling, 2003 s.107).

Nucci har utvecklat ett resonemang kring "det personliga" där han menar att barn genom att tolka sin omgivnings uppfattning av det personliga, själva kan skapa ramar för sina personliga val och sin personliga kontroll. När barnet möter andra förhandlar det om gränser men skapar också egna för sig själv som individ. Den sociala gränsen bildas då mellan individen och gruppen och den bidrar till att barnet får en känsla av identitet (Johansson, 2001, s.137).

Med Nuccis resonemang och sin egen forskning om små barns etik som grund, frågar sig Eva Johansson (2001) om barn kan varar etiska. När barn strävar mot en egen identitet och börjar känna sig som unika personer utgår de från att alla uppfattar världen lika som dem själva.

Barn överskrider ibland andra barns gränser i syfte att testa och få en förståelse för sina egna, och det gör de fastän de ser och förstår att det inte alltid gör det andra barnet gott. Eva Johanssons slutsats blir att det är mellan barnen som etiken uppstår. "I mötet med den andres utsatthet väcks värdet av andras väl. I andra barns reaktioner på de egna handlingarna kan barn upptäcka värdet av dess handlingar" (2001, s. 140).

Vad innebär det för oss som pedagoger? Jo att vi måste förlika oss med att i barnens utvecklande av den egna identiteten som sker i samspel med andra så är deras värld både god och ond. I sitt testande av sina egna och andra barns gränser är det viktigt att vi som pedagoger aktivt ser barnen och hjälper dem i deras gränssökande. Om vi inte är nog observanta så kan barn som inte förmår att försvara sin integritet få sina gränser överträdas gång på gång och till sist fara illa av det.

Vygotsky menar att "användandet av verktyg/redskap i undervisningen ger barnen möjlighet att överskrida gränser i sitt lärande" (Carlgren (red), 1999, s.61). Utifrån detta menar vi att sagan kan vara just det verktyg/redskap som kan möjliggöra detta. Jerome Bruners skriver i sin bok *Kulturens väv* "Det är kulturen som förser oss med de verktyg som krävs för att vi ska

kunna strukturera och förstå världen på ett kommunicerbart sätt. Enligt detta synsätt är såväl lärandet som tänkande alltid situerat i en kulturell kontext och alltid beroende av de tillgängliga kulturella resurserna” (Bruner, 2002, s.67).

Begreppet kultur blir i det här sammanhanget ett samlingsnamn för alla de resurser som kan återfinnas till en viss del hos individen själv men också i samspelet med andra samt i vår materiella omvärld (Säljö, 2000, s. 29).

3. 2. 3 Sagan som identifikationsobjekt

Genom att använda sagan i den pedagogiska undervisningen får barnet chansen att få distans till sin verklighet och på så sätt kunna få perspektiv på både sig själv och den verklighet som han/hon lever i. Barnet kan med sagans hjälp utveckla och förstå sina egna erfarenheter som i sin tur kan utveckla hans eller hennes fantasi men även en förståelse för sin egen situation.

Sagan öppnar upp barnet för dialog mellan det lilla jaget och den stora världen. I mötet med sagan förmedlas en dialog mellan det goda och onda där det onda måste besegras.

Dialogen blir då en språngbräda till förståelsen av att all förmedling inte sker villkorslöst och man kan därmed se sagan som ett mycket viktigt pedagogiskt verktyg.

Sagan utgör alltså ett pedagogiskt verktyg genom att barnet har en möjlighet att identifiera sig med någon person eller händelse i sagan vilket kan utvecklas till ett värdefullt samtal om sagan med barnet. Det handlar om att sagan förmedlar fiktiva och verkliga livsöden till läsaren vilket skapar förståelse för andra människors livsöden. Om detta leder till att läsaren drar paralleller till sitt eget liv och sin egen situation handlar sagan om just förmedling (Persson, 2004).

Enligt Bettelheim (1979) kan sagan befria barnet från ångest och ge förslag och till och med anvisningar om hur olika problem kan lösas och på detta sätt används sagan som terapeutiskt hjälpmedel. I litteraturen ges läsaren en möjlighet till självinsikt och förståelse för de egna upplevelserna genom att ord sätts på upplevelser som individen själv kanske inte alltid kan beskriva.

3. 3 Att arbeta i och med grupper

Att gruppen är viktig är något som vi lärt oss under hela vår lärarutbildning, här vi vill nu fördjupa oss lite i dels vad en grupp verkligen är och varför den är viktig. I möten för lärande skriver Johansson (2003) följande: ”Förskolans verksamhet bygger på det kollektiva. Verksamheten går ut på att barn och vuxna skapar, leker, upptäcker och lär tillsammans” (Johansson, 2003, s. 235). Vi tror att det är gruppen som utgör den arena där barn kan möta andras perspektiv, det egna sättet att tänka på synliggörs då för barnet. Vi tror vidare att sagan kan vara ett sätt att ta tillvara på alla barnens kompetenser och ge utrymme för att alla barn i gruppen ska få synas.

3. 3. 1 Vad är en grupp

En grupp är en samling människor som upplever sig ha ett gemensamt mål och som ömsesidigt påverkar varandra. De är även psykologiskt medvetna om varandra och uppfattar sig själva som en grupp. Wahlström (2005) menar att i begynnelsen var gruppen viktig för människans överlevnad genom att man tillsammans hjälptes åt för att skaffa mat och försvara sig. Familjen har utgjort den moderna tidens grupp och där har individen inte behövt förtjäna eller försvara sin tillhörighet. Så långt håller vi med men sedan följer något som vi reagerade starkt på; Wahlström menar att i takt med att skilsmässorna ökar och familjestrukturerna blir mer spretiga blir tillhörigheten allt mer oklar för barnen. Hon skriver att det är många som känner olust inför det faktumet och sedan frågar hon sig vad vi gör med våra barn och hur

egoistiska vi vuxna får lov att vara? (Wahlström, 2005, s. 57). Vidare tar vi upp detta i slutdiskussionen (7. Slutdiskussion, s. 34)

3.3.2 Varför bildas grupper?

Det är beroende på människans inneboende behov av tillhörighet som gör att grupper skapas. Grupper i förskolan går allmänt lättare att hålla samman som en enhet eftersom de är mindre och har mer personal än klassen i skolan. I en klass med många elever är det troligt att grupper bildas inom gruppen. För barn och unga är tillhörighet eller utanförskap ofta avgörande för om de trivs eller inte i skolan och med livet. De fem viktigaste trivselfaktorererna är enligt Tomas Kroksmark i boken *Didaktikens carpe diem* (Wahlström, 2005, s.59) att:

1. Man ska ha kompisar.
2. Lärarna ska bry sig om eleverna.
3. Alla ska visa respekt för varandra på skolan
4. Undervisningen ska hålla god kvalitet.
5. Elevgrupperna ska kunna variera.

Barn tillbringar mycket av sin tid i skolan och förskolan så det är en viktig miljö för dem, där vi anser att de både behöver bli bekräftade men också lära sig att bekräfta andra. För att hålla samman en grupp måste deltagarna trivas i den, strukturen måste vara god och innehållet spännande och utmanande.

Grupptillhörigheten är så viktig för många unga att de är beredda att göra vad som helst för att inte bli uteslutna. Det kan innebära att ett barn för att visa sin duglighet inför gruppen mobbar ett annat barn. Om då mobbaren blir bekräftad av sin grupp så är det troligt att han/hon fortsätter att mobba. Det är viktigt för dem som arbetar i förskola och skola att ta reda på i vilka grupper barnen ingår men också hur grupperna utvecklas.

Styrdokumentet anger olika skäl till varför grupparbete ska ha en central roll i förskola och skola ”Grupparbetet ses som en viktig del av förskolan och skolans fostrande uppgift. Barnen ska fostras till att vilja och kunna samarbeta samt att göra dem till demokratiska medborgare” (Lendahl & Runesson, 1995, s.76).

Vygotsky ansåg att barn som handleds av vuxna eller mer kompetenta kamrater kan prestera mer än vad de kan göra på egen hand. Han menade vidare att det inte var det pågående samarbetet med en problemlösning som var det intressanta utan vilka möjligheter för utveckling och lärande som ligger i samarbetet (Cole, Micheael, 1978, s. 86).

Dilemman är lämpliga för att där måste ofta olika för- nackdelar vägas mot varandra för att där ur kunna finna mer eller mindre goda lösningar. Det är då också viktigt att ta hänsyn till följande:

- Inläring är ett socialt fenomen och bör inte vara helt lärarstyrt.
- Man måste uppmärksamma elevers sociala utveckling och inte bara deras skolprestationer.
- Ett positivt skolklimat gynnar inläring.
- Samarbete i stället för konkurrens förbättrar elevers resultat (Lendahl & Runesson, 1995, s. 81).

Undersökningarna i boken "Möten för lärande" av Eva Johansson visar att pedagogens förhållningssätt till barn, lärande och kunskap är avgörande för hur pedagogen utformar strategier och miljöer för att skapa möten mellan barns och vuxnas livsvärld. Maurice Merleau-Pontys teori om livsvärlden innebär att en livsvärld både är subjektiv och objektiv på samma gång. Människan lever i en värld som är gemensam men som också kan påverkas av och också påverkar varje enskild individ och som även finns inom oss (Johansson, 2003).

Det är genom att vi möter barnen i deras livsvärldar och lyssnar på dem aktivt som vi kan förstå det sammanhang som de lever i. På det sättet blir deras agerande mer logiskt och meningsfullt.

Doverborg & Pramling diskuterar att om alla barn i en grupp tänkte likadant så skulle det inte ske någon utveckling. Slutsatsen av det blir att barns olikheter ska ses som en möjlighet till lärande och inte utgöra något hinder (Pramling, Samuelsson & Sheridan, (1999, s. 113).

Piaget menade att lärande och utveckling är en resa mot samma mål oberoende av kultur och miljöer. Han utvecklade test på tänkande där i allmänhet barn från icke- västerländska kulturer lyckades sämre än barn från västerländska kulturer. Med det sociokulturella perspektivet kan man invända mot denna piagetanska teori genom att säga att ju mer språk, kultur och sociala faktorer spelar in på tänkande och lärande, desto mindre rimligt är det att anta att tänkande är uniformt över kulturer och samhällen (Säljö, 2000, s. 68).

Både Vygotsky och Piaget ansåg att samspelat mellan natur, samhälle och människa är en förutsättning för lärande. De skiljer sig dock från varandra i synen på pedagogens roll i inlärningsprocessen. Vygotsky var intresserad av samspelet mellan pedagoger och elever och ansåg att man inte kan lära sig utan att utvecklas och att man inte kan utvecklas utan att lära. Vygotsky menade att pedagogen aktivt kan främja lärande och utveckling genom att gå in i lärandeprocessen. Piaget såg mer till den enskilde individen och han ansåg att utvecklingen kommer före inläringen och att den är oberoende av inläringen (Dysthe, 1996, s. 54 -55).

Idag kallar vi den medvetna påverkan från pedagogens sida när det handlar om att utveckla barns färdigheter, förmågor och kunskaper för utvecklingspedagogik. Medvetande och tänkande är alltid ett tänkande om något och vår uppgift som pedagoger är att försöka se det ur ett barns perspektiv och på så sätt försöka göra omvärlden mer synlig och greppbar för barnet. Det innebär att problematisera det förgivet tagna och fokusera på interaktionen mellan barnen.

3. 4 Uteslutning

3. 4. 1 Mobbing

Det är viktigt att vara medveten om att samspel även kan ha en negativ sida som när det gäller mobbing. Mobbing förekommer redan i sandlådan och finns bland alla åldersgrupper och då även bland gamla på ålderdomshemmet. Bland små barn är det framför allt två grupper av barn som blir utsatta för mobbing. Det är först de passiva barnen, som inte märks så mycket och har svårt att sätta gränser för andra och att säga nej. Den andra gruppen består av aggressiva barn som ofta har fler problem och som stör de övriga barnen. Barnläkaren Lars H Gustafsson har uttalat sig om att fokus främst bör ligga på systemet och inte på barnen. Han menar vidare att stora barngrupper och brist på utbildad personal kan utgöra en grogrund för mobbing. (www.aftonbladet.se, hämtat 10- 05-2006).

Marie Bliding beskriver att man traditionellt har uppfattat mobbing som ett psykologiskt problem på individnivå, där det har definierats som ett aggressivt beteende mellan individer. I sin forskning har hon funderat över om det går att se på problemet ur en annan synvinkel, kan man lyfta det från individnivå till kollektivnivå. Hon ser skolan som en social arena där man lär sig att hantera sociala situationer i möten med andra.

I skolan får inte elever alltid välja vilka grupper de vill ingå och arbeta i utan det bestäms av pedagogen. Barnet måste då hantera situationen och det gör man genom att skapa närmare relationer med vissa, men inte alla. Pedagoger kan bidra till uteslutning när man t. e. x. bestämmer vem som ska sitta bredvid vem. Om något barn tvingas att sitta bredvid någon den inte gillar så kanske det barnets olust inför det andra ökar.

Att innesluta någon innebär ju automatiskt att någon blir utesluten. Barns lekar kan vara av öppnare karaktär eller mer stängda, t. e. x. fotboll och ”jaget” som är ganska öppna lekar där många får delta. Exempel på stängda lekar är rollekar där man får lov att be om att få vara med. I de lekar som barnen hittar på själva skapas roller där vissa bara är åskådare istället för att delta på samma villkor som andra. Får man här ligga i att barnen sedan tar med sig rollerna utanför leken och det är då en s. k. kamratkultur skapas (Bliding, 2005).

Fanny Jonsdottir som är forskare på lärarutbildningen vid Malmös högskola har gjort en studie kring barns vänskapsrelationer. Hon har länge funderat över om mobbning finns i förskolan. Resultaten av studien visar att vissa avdelningar i förskolan klarar av att ha alla barnen inkluderade medan andra har flera barn exkluderade. Alltså klarar inte alla förskolor av att följa förskolans läroplan (Lpfö98) där det lyfts fram att alla barn ska finnas i en verksamhet där barn kan växa och deras tilltro till den egna förmågan utvecklas.

Skolminister Ibrahim Baylan har lagt fram ett lagförslag som ska stärka barns rättigheter i skola och förskola. Det ska enligt förslaget bli lättare för en mobbad elev att dra skolan/förskolan inför domstol. Kraven på lärarutbildningen har skärpts och i examensmålen står det numer att lärarstudenterna ska kunna förebygga och motverka diskriminering och annan kränkande behandling. Idag går omkring 90 % av alla barn i förskolan innan de börjar skolan och det är av största vikt att både föräldrar och pedagoger är uppmärksamma på de samspelsmönster som finns i förskolan. Personaltätheten har minskat och barngrupperna ökat vilket leder till att barnen lämnas till varandra på ett helt annat sätt än tidigare (www.mah.se, hämtat 26-04-2006).

Vad vi kan jobba med i förskolan är att skapa grupper i vilka barnen känner trygghet och ges förutsättningar för att bygga upp varaktiga relationer. I dagens samhälle efterfrågas socialkompetens som bland annat innebär att vi måste kunna skapa och bibehålla goda relationer med våra medmänniskor. Det här är ju en del av det fostrande uppdrag som förskola och skola har, men egentligen också grundläggande för att verksamheten ska fungera på alla plan när barnen befinner sig i den.

3. 5 Hur och varför kan sagan användas som pedagogiskt verktyg?

Sagan kan användas i pedagogiskt arbete på en mängd olika sätt; det kan vara så att man bygger upp ett helt tema kring en specifik saga, man kan använda sagan som en inspiration för skapande aktiviteter, sagan kan dessutom ingå i ett redan förutbestämt tema och utgöra en del av temat (Asplund, Klerfelt & Pramling, 1993, s.14). Listan kan göras lång.

Oavsett vilket sätt man väljer att använda sagan på så är det viktigt att man i arbetslaget hela tiden håller sig till vad man har för mål med själva arbetet. Att kunna samarbeta kring en saga kan skapa en röd tråd i arbetslaget, man bygger upp den pedagogiska verksamheten omkring sagan (Lundin-Rossövik, 2002, s.53).

Vi har valt att dela upp sagoarbetet i tre huvuddelar: planera, genomföra och utvärdera.

3. 5. 1 Planera

Det som är själva starten på sagoarbetet är att välja en saga. Till att börja med får man se till vilken grupp man har, vilka behov som finns. Finns det kanske något som barnen är särskilt intresserade av? Vill man utgå ifrån en klassisk saga? Finns det något problem som man vill ta upp med hjälp av sagan? I detta val är det en förutsättning att man känner sin grupp väl. Att känna till den värld barnen lever i är till god hjälp då man väljer saga (Lindö, 1986, s. 41).

Att man är väl insatt i sagornas värld gör att valet av saga blir lättare. Lindö framhåller dock att det är svårt att råda andra till ett bra val av saga, viktigt är att man väljer det som känns rätt för sig och sin barngrupp (Lindö, 1986, s.42).

Rossövik tar också upp ett annat dilemma vad det gäller valet av saga; en saga som har filmatiserats kan vara svår att använda sig av, eftersom man då kan få barnen emot sig om de tycker att man berättar sagan fel. Vidare skriver hon att man kan förklara för barnen att det finns olika versioner av sagan, men vill man undvika denna situation bör man välja en saga som barnen inte har hört innan (Lundin-Rossövik, 2002, s.13). Man kan också välja att låta barnen hitta på en egen saga som man sedan har som utgångspunkt för arbetet.

Nu är det dags att sätta igång att planera. Planeringsfasen är viktig eftersom det är nu man lägger ytterligare tyngd vid att precisera vad man vill uppnå med sagoarbetet. Vad har man för syfte? Hur stor plats vill man att sagan ska ta i verksamheten? På vilket sätt ska man jobba med sagan?

I arbetslaget bör man diskutera ramarna, komma fram till vad man har för resurser att avsätta för sagoarbetet. Inom ramarna finner man sedan möjligheterna, pedagogerna kan ta fram det de själva är intresserade av och anser sig vara bra på. Någon kanske tycker om att måla och vill ta hand om den delen, medan en annan vill skapa ett drama kring sagan, ytterligare någon kanske vill hitta på sånger kring sagan.

I Lpfö 98 finns stöd för en mängd olika uttrycksformer, i den står följande: ”förskolan skall sträva efter att varje barn utvecklar sin skapande förmåga och sin förmåga att förmedla upplevelser, tankar och erfarenheter i många uttrycksformer som lek, bild, rörelse, sång, musik, dans och drama” (Lpfö 98, s.40).

Viktigt att komma ihåg i denna fas är att barnens perspektiv är det som ska vara utgångspunkten. Doverborg och Pramling skriver följande: ”Vad vi vill lyfta fram och vad som skiljer sig från tidigare inriktning är att ta utgångspunkten för temat i barns perspektiv det är barnets kunskaper och föreställningar som blir utgångspunkt och föremål för undervisningen” (1988, s.27-28).

Det är så viktigt att detta blir både barnens och de vuxnas sagoarbete. Vad vill barnen göra? Har de idéer kring detta? Genom att låta deras intressen komma fram så stärks de i sin identitet och självbild. Detta kan förslagsvis göras på så sätt att man under en samling presenterar sagan för barnen och försöker ta reda på vilken förförståelse de har och utgå därifrån. I Lpfö 98 står följande angående detta: ”Förskolan skall sträva efter att varje barn utvecklar sin förmåga att uttrycka sina tankar och åsikter och därmed få möjlighet att påverka sin situation” (Lpfö 98, s.42).

Under planeringsfasen kan man även bjuda in föräldrarna till ett föräldramöte med sagotema. Rossövik beskriver hur man genom att ha ett inspirerande föräldramöte kan involvera även föräldrar i detta. Föräldrars delaktighet är A och O. Genom att förbereda föräldrarna på vad som ska hända och visa vilka mål man strävar efter och hur man har tänkt sig att nå dit, så kan man förhoppningsvis väcka deras lust att komma med åsikter och förslag. Rossövik beskriver vidare hur man kan informera föräldrarna under arbetets gång genom att ha en pärm med dokumentation liggande i kapprummet, man kan skicka hem sagobrev, endast fantasin och orken sätter gränser (2002, s.63). "Arbetslaget ska ansvara för att föräldrarna får möjlighet att utöva inflytande över hur målen konkretiseras i den pedagogiska planeringen. Arbetslaget ska också beakta föräldrarnas synpunkter när det gäller planering och genomförande av verksamheten" (Lpfö 98, s.43).

3. 5. 2 Genomföra

Det finns olika sätt att berätta en saga. Man kan läsa ur en bok och visa bilderna för barnen, man kan använda sig av flano-bilder², inplastade bilder eller bara berätta utan att visa bilder.

Rossövik menar att det kan vara så att barnen inte är vana att höra en saga utan att se bilder, men de vänjer sig vid detta och brukar uppskatta det (Lundin-Rossövik, 2002, s.12).

Då man jobbar med de allra yngsta barnen eller barn vars språk inte är så utvecklat att de klarar att lyssna på en hel saga utan bilder som stöd, kan det vara mycket givande att använda sig av flano-bilder eller inplastade bilder. Dessa bilder blir ett stöd för det som pedagogen säger.

En sak som Rossövik tar upp är att man som pedagog kan känna sig osäker till en början då man ska berätta en saga utan läsa innantill, men hon menar att det är bara att göra det om och om igen (Lundin-Rossövik, 2002, s.12). Man måste våga för att vinna. För att känna sig säker då man ska berätta sagan så är det viktigt att man är väl insatt i vad sagan handlar om, man ska kunna berätta den i grova drag utan att behöva stöd av sagobok eller bilder (Lindö 1986, s.40). Rossövik menar att det är berättarens privilegium att få berätta sagan på det sätt man själv vill. Hon tar också upp hur man kan använda kroppen i berättandet, vi väljer att återge detta i punktform:

- Något som är oerhört viktigt då man berättar en saga är att man ska ha ögonkontakt med barnen, man får se till så att alla barn är placerade på ett sådant sätt att man inte har någon som sitter utanför ens blickfång.
- Att man använder rösten och tonfallet för att skapa stämning och för att ge de olika figurerna eget liv. Viktigt att tänka på här är att man inte ger alla figurer olika röster om det är många figurer eftersom detta kan göra berättandet rörigt.
- Med hjälp av ansiktet kan man visa mycket, även om inte barnen förstår vad man pratar om hela tiden så kan ens mimik göra handlingen mer tydlig. Att vara övertydlig är inget man ska vara rädd för.
- Händerna kan man också ha hjälp av i berättandet. Man kan med händernas hjälp illustrera olika skeenden i sagan. Men det är viktigt att man inte gör för stora eller yviga rörelser eftersom barnen då kan tappa fokus på själva berättandet.

² Flano- bilder är bilder som försetts med en baksida som likt kardborreband fäster på tyg som till exempel filt och frotté. Det finns speciella tavlor med sådant tyg som flano- bilderna kan fästas på.

3. 5. 2. 1 Att skapa sagomiljö

Den fysiska miljön är en viktig faktor i sagoarbetet. Med relativt enkla medel kan man utforma en miljö som inbjuder till sagoberättande. Att måla ett rum i en inspirerande färg och köpa in lite kuddar och ljusslingor kan man göra i samarbete med föräldrarna exempelvis. Detta att utnyttja föräldrar som arbetskraft såg Sara prov på under sin senaste VFU-period. Genom att skapa rum för sagan så visar man att den har en viktig del i verksamheten. I *Lärandets grogrund* finner vi följande "Den pedagogiska miljön är ett begrepp som innefattar både miljöns fysiska utformning, material, samspelet mellan barn och vuxna och mellan barnen samt det klimat eller den atmosfär som råder i verksamheten" (Pramling, Samuelsson och Sheridan, 1999, s.89).

3. 5. 2. 2 Efterbearbetning

Då man har läst en saga så finns det en mängd olika sätt att bearbeta den på. Lindö menar att bearbetningen bör påbörjas i direkt anslutning till berättandet, detta för att hålla kvar den sinnestämning som barnen hamnar i. Det blir då lättare att vid nästa tillfälle ta vid där man slutade.

Att tillsammans med barnen återberätta sagan och samtala om den kan vara ett sätt att fördjupa barnens förståelse för sagan. I ett sociokulturellt perspektiv är kommunikationen och språkanvändningen helt centrala och utgör länken mellan barnet och omgivningen. (Säljö, 2002, s.67). Barnen får lära sig att lyssna på varandras reflektioner kring sagan och man kan som pedagog vara en samtalsledare som ser till att alla får komma till tals.

I boken *Lärandets grogrund* kan man läsa att "Många tankar om livsfrågor väcks i samtal om sagor och myter. Att använda sagor och myter är därmed ett sätt för såväl barn som vuxna att tillsammans reflektera över den existentiella dimensionen i livsfrågor" (Pramling, Samuelsson och Sheridan, 1999, s.97).

De beskriver vidare att pedagogen inte ska betona sitt ställningstagande eller ge barnet det "rätta" svaret eller fler alternativ. Det har framkommit i socialisationsforskning att människor inte väljer livsåskådning bland flera alternativ utan i relation till de värderingar och erfarenheter som man möter från det man är liten (Pramling, Samuelsson och Sheridan, 1999, s.97). I Lpfö 98 uttrycks vikten av detta på följande sätt: "Förskolan strävar efter att varje barn... utvecklar sin förmåga att lyssna, berätta, reflektera och ge uttryck för sina uppfattningar samt: utvecklar ett rikt och nyanserat talspråk och sin förmåga att kommunicera med andra och uttrycka tankar" (Lpfö 98, s.40). Pramling Samuelsson och Sheridan skriver vidare i *Lärandets grogrund* att "Lärandet är en social process, som pågår i ett samspel mellan barnet och omgivningen. Detta medför också att barn lär av varandra" (Pramling Samuelsson och Sheridan, 1999, s. 112).

Ett annat mål som förskolan skall sträva efter är att varje barn: "utvecklar sin skapande förmåga och sin förmåga att förmedla upplevelser, tankar och erfarenheter i många uttrycksformer som lek, bild, rörelse, sång, musik, dans och drama" (Lpfö 98, s.40). Detta kan man jobba utifrån på många olika sätt. Lundin-Rossövik skriver om sagolek.

Vi stödjer oss på det som Pramling Samuelsson och Asplund Carlsson skriver "att den kultur som barn skapar i leken bygger på barns interaktion, på samlärande och delaktighet. I leken sker ett viktigt, men hittills förbiset område av barns lärande, nämligen att barn lär tillsammans och dessutom lär varandra" (Pramling Samuelsson och Asplund Carlsson, 2003, s.45).

Sagolek går till på så sätt att man först berättar en saga och sedan återberättar man den genom att tillsammans med barnen leka att man gör det de gör i sagan. För att kunna genomföra en sagolek är det viktigt att man har en stor lokal så att barnen kan röra sig fritt. I sagoleken är det meningen att barnen ska få spela ut känslor och rörelser så mycket det bara går. Sagoleken kan även genomföras utomhus, att använda naturen som ett pedagogiskt rum är utvecklande för barnens motorik och ger ytterligare stämning (Lundin-Rossövik, 2002). Detta sätt att arbeta med sagan har Rossövik hämtat inspiration till från Eva Skantzes bok *Kom låt oss leka en saga* (Skantze, 1987).

Sagan kan också bearbetas genom att man målar bilder som associerar till sagans innehåll. Dessa målningar kan man sedan ställa ut så att de kommer fler till glädje. Låt barnen bjuda in sina föräldrar och bekanta på vernissage, på det sättet blir föräldrarna åter delaktiga och kan se vad barnen gör i förskolan. Genom att skapa dessa möten mellan barnen, pedagogen och föräldern så får lärandet ett sammanhang för alla. Hemmet och förskolan bildar en enhet. Doverborg och Pramling menar att den typ av dokumentation som detta innebär ger föräldrar en inblick i vad som pågår i förskolan, att verksamheten legitimeras genom att den synliggörs (1988, s.102).

Man kan hitta sånger som passar in på sagans innehåll, eller hitta på egna tillsammans med barnen. Även här kan man bjuda in föräldrarna på en sagokonsert, det är inget som behöver ta mycket tid i anspråk men det ger så mycket.

Dramatik är ännu ett sätt att bearbeta sagan på, att låta barnen gå in i de olika rollerna och spela upp de olika sinnestämningar som finns i sagan gör att barnens förståelse för hur det kändes för sagofigurerna ökar. Ett sätt att jobba med drama i förskolan är att man överraskar barnen en dag. Man ber en bekant att klä ut sig och dyka upp på besök och sedan får barnen spela med i det som figuren gör. Detta är ett arbetssätt som man med fördel kan hämta inspiration till från Dorothy Heathcotes pedagogik (Wagner, 1992). Viktigt att tänka på är att man noga avväger ifall barnen klarar av detta och inte blir fullständigt livrädda.

Oavsett vad man väljer att göra så gäller det att känna sin grupp, att utgå från barnen, sätta ribban på en lagom nivå. Ett sagoarbete ska inte vara något som skapar ångest hos varken pedagog, föräldrar eller barn. Alla är olika och tycker olika.

Sätter man för stora krav på sig själv som pedagog så riskerar man att falla platt, det samma gäller barn och föräldrar. Det gäller att vara lyhörd inför de människor man har att förhålla sig till.

Ett sagoarbete behöver inte vara stort, det behöver inte mynna ut i någon sorts föreställning eller utställning. Att ha roligt bör vara ett mål i sig. (Doverborg och Pramling, 1988 s.89).

3. 5. 3 Dokumentera och utvärdera

Rossövik tar upp hur viktigt det är att dokumentera kontinuerligt under arbetets gång. Det är viktigt att kunna utvärdera för att se om man har nått de mål man satte upp under planeringsfasen (2002, s.55). Dokumentationen gör att det blir synligt för oss som pedagoger vad vi har lyckats med och inte lyckats med. Den gör att man får respons på sitt arbete och utifrån denna respons reflektera över vad som gick bra och vad man kan förbättra till nästa gång (Doverborg och Pramling, 1988, s.108). I vårt fall kan vi konstatera att intervjun och samtalet med pedagogen blev vår självutvärdering som har lett oss till vissa slutsatser.

Den stora skillnaden mellan utvärdering och självutvärdering är att det sistnämnda är något som man genomför själv.

För att lyfta fram för- nackdelar med denna typ av utvärdering har vi hämtat följande tabell ur *Självvärdering som stöd för personal- och verksamhetsutveckling* (Holmer, Jan, 2003, s.15).

Fördelar med självvärdering	Nackdelar med självvärdering
Kan sättas igång genast.	”Hemmablindhet”
Utanföres av personer med sakkunskap inom området.	Bristande utvärderingskunskap.
Återföring inom organisationen.	Sämre spridning utanför den egna organisationen.
Inläring i den egna organisationen.	Bristande objektivitet.
Ökat intresse för och kompetens i utvärderingsfrågor.	Mindre tyngd ”uppåt” i organisationen.
Utvärderingen kommer till användning.	Mindre bra i en kontrollerade funktion.
Har en främjande funktion (man tvingas diskutera mål och medel och man kan få en samsyn i dessa frågor).	Svårigheter att avsätta tid och resurser för utvärdering.
Öka intresse för verksamhetens resultat.	Fortlöpande anpassning ger inte experimentell situation.

Med ovanstående tabell vill vi påvisa att självutvärderingen inte bara är bra för den enskilda individen utan också för gruppen i stort. Egentligen kan man säga att arbetet i sig är en spegling av hur vi vill att gruppen ska växa och stärka gruppens medlemmar. Precis som tabellen visar finns det också nackdelar när det gäller självutvärdering. Ett exempel som vi har upplevt ute i verksamheten är att personalen prioriterar bort utvärdering när de inte upplever att tiden till den finns. Ett annat exempel är att personal känner sig tvingade av sina överordnade att genomföra utvärderingar utan att de har den kunskap och de verktyg som behövs.

Doverborg och Pramling menar att utifrån barnens perspektiv så finns det tre centrala områden som absolut bör dokumenteras, nämligen *upplevelserna, samtalen och reflektionerna*. Aktiviteten i sig är inte det som är det mest intressanta utan det är de upplevelser som barnen får med sig som man vill dokumentera i första hand (1988 s. 102).

I denna fas är det viktigt att man avslutar sagoarbetet, sätter punkt och markerar en avslutning. Detta för att samla ihop och tänka över vad man har jobbat med (Doverborg och Pramling, 1988, s. 108).

3. 6 Sammanfattning

Vi vill här beskriva vad vi tycker är viktigast att ta med sig från litteraturgenomgången då vi går vidare i arbetet. Att skapa goda förutsättningar för barns identitetsskapande är en central del när det gäller att utforma den pedagogiska verksamheten. Vi funderade kring hur sagan skulle kunna fungera i identitetsförhandlingarna som barnet ständigt för med sig själva. Barnet kan bland annat med hjälp av sagan utveckla och förstå sina erfarenheter som i sin tur utvecklar hans eller hennes identitet. En problematik som uppstår då barnen prövar sina gränser gentemot andra barn är att de barn som inte klarar av att försvara sina gränser riskerar att hamna i underläge. Därför menar vi att pedagogens uppgift att hjälpa de inblandade barnen att komma vidare i sitt samspel.

Vi kom fram till att gruppen fungerar som en arena där barn möts för att lära i samspel med andra. Sagan kan fungera som ett verktyg då det gäller att utveckla samspelet i gruppen. Den

blir en naturlig utgångspunkt där vi kan spinna vidare på barnens intressen. Finns det problem i gruppen så kan man med sagans hjälp lyfta detta och undvika att peka ut några barn specifikt.

För att en grupp ska fungera så krävs det att pedagogen ser till att alla barn är delaktiga, att ingen lämnas utanför. Det är i detta sammanhang vi ser en unik möjlighet med sagan eftersom alla barn i sagan har samma förutsättningar. Barnen blir inte utelämnade personligen i sagoleken eftersom de antar sagokaraktärernas roller.

Att sagan kan användas för att knyta ihop en pedagogisk verksamhet ser vi som en stor vinst för alla som på något sätt är inblandade. Genom att ha den tydliga utgångspunkt som sagan kan utgöra blir det lättare att jobba mot de strävansmål som finns i de olika läroplanerna.

Kontinuerlig utvärdering av arbetet i förskolan är enligt oss och den litteratur vi stödjer oss på helt nödvändigt för att kunna förändra och vidareutveckla de metoder som man jobbar utifrån.

4. Metod och material

4.1 Val av metod och material

Vi började med att söka efter och läsa litteratur som vi fann relevant för vårt syfte. Därefter planerade vi våra undervisningsförsök som syftade till att ta reda på om sagan kan fungera som ett pedagogiskt verktyg. Vi utgick från litteratur som behandlar olika metoder för att jobba med sagan i undervisningssyfte. För att anpassa oss till de verksamheter som vi besökte var vi tvungna att utarbeta ett eget material³. Detta material beskriver vi närmare i avsnittet om materialval.

Vi har använt oss av en mångfald av metoder så som deltagande observationer, textanalys, intervju och samtal. Innan vi påbörjade våra undervisningsförsök i förskolan och förskoleklassen lämnade vi ut ett brev till de berörda barnens målsmän⁴. Anledningen till detta var att vi ville dokumentera undervisningsförsöken med hjälp av både digitalkamera och Mp3-spelare.

I undervisningsförsöken frågar vi oss hur säkra vi kan vara på att barnen visade intresse för sagan och vårt sagoarbete, kanske berodde deras intresse istället på att vi utgjorde ett avbrott i deras vardag. Om vi utgår ifrån att vi ändå lyckades fånga barnen med vårt sagoarbete så undrar vi vad som blir resultatet av en längre tids arbete på det här sättet. Kommer barnens och vårt engagemang i så fall att finnas kvar? Vidare funderar vi över om resultatet av undervisningsförsöken påverkades av att Sara redan kände barnen i de grupper som hon besökte medan Anna och Elisabet var helt nya personer inför den grupp barn som de träffade. Ska man inför ett sagoarbete som detta analysera sagan först? Vi ansåg att det var nödvändigt med tanke på att vi alla tre behövde ha samma förståelse inför sagan, men också för att kunna utarbeta ett sagomanus.

När vi kom ut till förskoleklassen för att genomföra vårt första undervisningsförsök, visade det sig att pedagogen endast hade fått ett fåtal godkännanden tillbaka från vårdnadshavarna. Pedagogen ansåg att vi kunde dokumentera så som vi hade tänkt oss trots bristen på godkännanden. Det är inte etiskt försvarbart för oss att göra det, så vi avstod⁵. Vi dokumenterade istället genom deltagande observationer. Det innebär att vi har observerat barnen samtidigt som vi har utfört undervisningsförsöken. Efteråt har vi sedan sammanfattat observationerna där vi försökt berättat vad som hände och istället gjort tolkningar senare. Med tanke på att förskolebarn har en begränsad verbal förmåga samtalade vi med barnen kring deras teckningar och de tecknade figurer som vi använde oss av. Övriga undervisningsförsök dokumenterades på samma sätt. Vad vi ville observera var hur barnen tog emot vårt sätt att presentera och bearbeta sagan. Vi ville se om vi kunde fånga barnens intresse och väcka ett samtal kring sagans budskap. Förutom undervisningsförsöken så valde vi att genomföra både samtal och telefonintervju, detta för att ta reda på vilken inställning pedagogerna själva har till sagan som pedagogiskt verktyg.

4.1.1 Tillförlitlighet

Vi har valt att genomföra ett hermeneutiskt projekt där vi tolkar helheten utifrån en liten del i form av våra lektionsförsök. Det sätt att gå tillväga som vi har valt kallas även för deltagande observation och innebär att vi själva är delaktiga i den process som sker. Detta leder givetvis till att det är vår tolkning av verkligheten som kommer fram i vårt arbete men det är å andra

³ Se bilaga B.

⁴ Se bilaga A.

⁵ Etikregler för humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning.

sidan det som ligger i det hermeneutiska förhållningssättet. Eftersom undervisningsförsöken har genomförts i en så liten skala så inser vi att det är svårt att generalisera utifrån dem. Vi menar ändå att vårt resultat och våra slutsatser till viss del kan överföras i ett större sammanhang.

4. 2 Sagan möter verkligheten

4. 2. 1 Val av saga

Vi bestämde oss för att utgå från *Berättelsen om det osynliga barnet* av Tove Jansson eftersom vi ansåg att den behandlade ett ämne som är både viktigt och problematiskt att ta upp i skola och förskola. I valet av saga strävade vi efter att hitta en saga som kunde passa såväl en 3-åring som en 6-åring. Vi hade hela tiden examensarbetets syfte i åtanke, nämligen att ta reda på hur sagan kan användas i en pedagogisk verksamhet för att stärka och lyfta fram individen såväl som gruppen.

Den saga vi valt att arbeta med är en så kallad konstsaga. Konstsagan är en litterär fantasiberättelse som till skillnad från den muntligt traderade folksagan kan hänföras till en författare. Konstsagan innehåller folksagans motiv och rekvisita men har ofta en moraliserande tendens eller en symbolik som är ovanlig i muntligt berättande.

Framträdande konstsagoförfattare är H.C. Andersen, Topelius, Strindberg, Hjalmar Bergman, Anna Wahlenberg, Tove Jansson och Astrid Lindgren (www.ne.se, 2006-05-08).

Att välja en saga var lite komplext för oss eftersom Sara var välbekant med den gruppen av barn som hon skulle berätta saga för medan Anna och Elisabet skulle träffa en helt för dem okänd grupp barn. När man känner de barn som man vill berätta för så kan man få ledtrådar till sitt val av saga genom att titta på hur de leker och förhåller sig till språket. Vi utgick istället ifrån Susanna Ekströms (2000) råd till dem som vill besöka en barngrupp och berätta en saga. Hon menar att om man med sagan vill inspirera barnen till samtal, lek och bildberättande om dess innehåll så brukar en sådan saga bestå av följande delar:

- ett motiv som angår barnen
- en symbolrikedom i både text och bild
- att den innehåller en kedja av händelser med höjdpunkter
- att det förekommer starka känslouttryck
- tydliga personteckningar
- en dialog
- formelfraser

(Ekström, 2000, s.11)

Berättelsen om det osynliga barnet av Tove Jansson som vi valde, täcker in alla delar förutom formelfraser. Den här sagan innehåller ett svårt begrepp nämligen ”ironi” vilket är svårt för barn att förstå och då särskilt de små barnen. Vi frågade oss om det var nödvändigt för barnen att förstå ironi för att förstå sagan. Vi kom fram till att det inte var nödvändigt utan något barnen kan bära med sig för att senare få förståelse för.

Vi är medvetna om att det kan vara svårt för barn att koncentrera sig i grupp och lyssna på en saga, därför valde vi att använda oss av tecknade figurer, en bjällra och olika röstlägen för att konkretisera sagan.

Vi analyserade sedan sagan för att få en djupare förståelse för den innan vi berättade den för barnen. Analysen finns i sin helhet under rubriken *4.3 Analys av Berättelsen om det osynliga barnet av Tove Jansson*.

4.3 Analys av Berättelsen om det osynliga barnet av Tove Jansson

Till vår hjälp för att analysera sagan har vi haft Nikolajevas frågeställningar ur boken *Barnbokens byggklossar* vid textanalys, detta för att Nikolajeva (2004) enbart analyserar utifrån texten. Det är det som vi är intresserad av att titta närmare på, inte Tove Janssons uppgörelse med sin mor eller om andra världskriget farsoter som ofta nämns vid författarporträtt av Tove Jansson ⁶. Samtidigt kan det också konstateras att med postmodern syn på författarskapet står texten helt fri från författaren.

I *modern litteraturteori* tar Cecilia Hansson upp Wolfgang Iser och hans frågeställning:

’Vad gör läsaren med texten?’ Och svaret blir att läsaren gör det som texten tillåter honom att göra. Men Iser menar att en litterär text av intresse, och här finns alltså immanent värderade kvalitetskriterium, aldrig berätta allt. De är fulla av luckor (’Leerstellen’) som är läsaren sak att utfylla med egna fantasier, erfarenheter och kunskaper. Iser textbegrepp förutsätter en dialog mellan texten och läsaren i en jämbördig kommunikation, där läsaren tillåts vara medskapare av texten. Detta innebär också att texten inte kan vara en fixerad storhet, utan dess betydelse alltid kommer att vara summan av dess läsningar.

(Entzenberg och Hansson, 2000, s 270-271)

När man talar om barn- och ungdomslitteratur talar man om det utifrån att man jämför det med något annat. I fallet med det osynliga barnet upplever vi det som komplext beroende på att man kan läsa verket på flera olika sätt beroende på var man befinner sig i livet och i vilken kontext man befinner sig i.

I *Berättelsen om det osynliga barnet* finns nästan alla karaktärerna från Mumindalen med och med ett språk som är rikt på symboler. Precis som vi har ägnat oss åt någon form av analys av verket när vi har samtalat med barnen har vi valt att göra en enkel litterär analys av ursprungsversionen av *Berättelsen om det osynliga barnet*.

4.3.1 Vad är det för historia som berättas?

Det är en allvetande berättare som är relativt opersonligt. (Presenteras inte i texten.) Berättelsen är kronologiskt, egentligen kan man väl säga att det finns ett resmotiv i verket, med det menar vi att Ninni kommer till Muminfamiljen en sen kväll och så fort hon har blivit synlig väljer hon att försvinna ut i världen. Så man kan konstatera att berättelsen rör sig framåt med utgångspunkt hur Ninni blir mer och mer synlig. I detta fall kan också nämnas när Muminmamman syr en ny klänning till Ninni, en röd och inte en musgrå som hon hade tidigare. Berättelsen håller ett jämt tempo genom hela berättelsen. Berättelsen berättas på ett sätt så att vi som läsare lär känna gestalterna och deras förutsättningar.

4.3.2 Miljö (Setting: både tid och rum)

Berättelsen är både begränsad i tid och rum. Händelserna utspelar sig under tre dagar. Berättelsen äger rum i muminhuset, i skogen och vid havet. Det är höst och karaktärerna återvänder flera gånger till skogen. Svamp är ett återkommande inslag genom hela berättelsen, (svamprensning, svampplockning och tillagning av svampomelett).

⁶ Nämns ibland annat i *Nordiskt kvinnolitteratur*.

4. 3. 3 Historia: personer

Varje scen berättar om Ninnis synliggörande och hur dessa är beroende av omgivningens sätt att betrakta henne. Förhållandet mellan Ninni och huvudkaraktärerna i novellen ser ut på följande sätt: Muminmamman hjälper Ninni att bli synlig igen genom att visa omtanke, Mumintrollet bryr sig om och leker med Ninni, Stinky är elak mot Ninni liksom han är mot alla i Mumindalen. Han vill använda sig av Ninni när hon är osynlig för att han anser att hon skulle utgöra den ideala bankrånaren.

Den elaka damen är en frånvarande gestalt i texten men ändå närvarande eftersom att det är hennes handlingar och hennes ironi och avsaknad av kärlek till Ninni som gjorde att Ninni blev osynlig.

Ninni blir synlig igen genom att hon möter kärlek och omtanke i muminfamiljen.

Enligt vår uppfattning är alla personerna statiska och platta gestalter som inte förändras nämnvärt även om Ninni blir synlig.

Enligt vår uppfattning är verket personorienterat samtidigt som det är fokuserade på omtanke och kärlek.

4. 3. 4 Historia: händelse och miljö

4. 3. 4. 1 Konflikttyper

Det finns flera olika typer av konflikter i berättelsen. En är att Ninni blivit osynlig beroende på att hon har blivit illa behandlad när hon bodde hos den elaka damen som var ironisk mot Ninni. Sedan finns det även en karaktär vid namn Stinky i verket som söker efter konflikter och bråk. Han träffar Ninni vid två skilda tillfällen i skogen och är elak mot henne båda gångerna. Vid första tillfället har Ninni genom Muminfamiljens omsorg av henne återfått lite av sin självkänsla och hennes skor har blivit synliga. Ninni har plockat svamp och på väg hem till Muminhuset möter hon Stinky som retar henne och då bleknar hennes skor bort.

Det andra tillfället utspelar sig också i skogen där Ninni lekar kurragömma med sina vänner. Stinky lurar henne att gömma sig i en grotta och täpper för hålet med en sten. Ninni blir tvungen att ropa högre än hon någonsin har gjort förut för att hennes vänner ska hitta henne och släppa ut henne ur grottan. På det sättet förstärks Ninnis tidigare mycket svaga röst.

4. 3. 4. 2 Händelsernas förhållande till varandra

Det finns en ramberättelse, nämligen att Ninni ska bli synlig igen med hjälp av muminfamiljen och främst Muminmamman. Sedan finns det ett flertal berättelser som berättar om Ninni och hur hon blir synlig igen och hennes väg till att bli synlig igen.

4. 3. 5 Andra frågeställningar

Är Ninni verkligen osynlig i sagan eller är hon synlig i dess verkliga mening men hon gömmer sig och blir osynlig och vågar inte ta plats i gruppen. I detta sammanhang kan vi lyfta fram den röda klänningen som Muminmamman syr till Ninni för i den kan man både se omtanken samtidigt som det röda symboliserar kärlek.

Enligt vår läsning har Jansson flörtat med sagotemat i följande sammanhang, relationen mellan det goda och onda, Tanten är ond- Muminmamman är god. I sagan finns även Stinky, en elak figur som vill behålla Ninni osynlig. Muminmamman letar i mormors gamla receptbok för att göra en trolldryck som hon kan ge Ninni när hon finner följande formel: ”Ifall ens bekanta blir dimmiga och svåra att se,” som hon blandar till och ger Ninni.

5. Undervisningsförsök

5. 1 Beskrivning av skola och förskola

Vi genomförde våra undervisningsförsök på en förskola och en f-9 skola som ligger i samma innerstadsdel i Göteborg,

Förskolan har tre åldersindelade avdelningar. Sara var på en avdelning där det går barn som är 2,5-6 år. F-9 skolan är en relativt nyöppnad skola som ligger nära förskolan geografiskt sett. Klassen som Anna och Elisabet var i en så kallad F-1 där man jobbar mycket åldersintegrerat.

5. 2 Beskrivning och analyser av undervisningsförsök

5. 2. 1 Undervisningsförsök A

Tisdag 18 april 2006 var Anna och Elisabet i en skola och besökt en 0-1 klass. Eftersom Anna var den som observerade under hela undervisningsförsöket kommer hon i texten vara den som skriver i jag- form. Vi ville berätta och bearbeta sagan om *Berättelsen om det osynliga barnet* enbart med förskolegruppen och därför var vi med dem på lektionstid då det enbart är förskolebarn i klassrummet.

När vi kom satte sig barnen i en soffgrupp som står längst in i klassrummet framför whiteboarden. En pojke tilläts av pedagogen att gå ut tillsammans med ettorna när han meddelade att han inte ville höra vår saga. Framför soffan stod ett bord och sedan fanns det två berättarstolar där vi satt riktade mot barnen. Barnen åt sin medhavda frukt och när ettorna och deras pedagoger gick ut började Elisabet berätta sagan. Hon använde sitt berättarmanus⁷ som vi har skrivit utifrån *Sagan om det osynliga barnet* av Tove Jansson. Där har vi anpassat språket och längden på sagan till den grupp barn vi skulle berätta den för. Jag satt bredvid Elisabet och observerade barnen under tiden som de lyssnade på sagan men jag observerade också hur Elisabet berättade den.

Gruppens pedagog satt mitt i soffan bland barnen och det hade en lugnande inverkan på dem och de flesta satt stilla under hela sagan. En pojke var uppe och gick lite, det berodde på att han ville visa oss att han kunde bli osynlig precis som flickan i sagan. Eftersom vi hade valt att berätta sagan utan bilder använde sig Elisabet istället av ljud så som knackningar och gester för att göra berättelsen mera levande och intressant för barnen.

När berättelsen var slut bad vi barnen att de skulle rita med färgkritor det de kom ihåg, tyckte var spännande och viktigt i sagan. De flesta satte sig ner runt ett stort arbetsbord och började rita och tre barn fick gå ut på rast för att de inte ville rita. Jag och Elisabet satte oss tillsammans med barnen och diskuterade med dem och deras pedagog under tiden som de ritade. Barnen pratade om sagan och dess figurer, två pojkar pratade även om sina hemländer Iran och Kurdistan som en av pojkarna skulle resa till inom kort. Barnen gav oss sina teckningar och när de gick ut på rast avslutade vi undervisningsförsöket för dagen.

5. 2. 2 Undervisningsförsök B

Onsdag 19 april 2006 besökte vi förskoleklassen igen och lät barnen med hjälp av oss och våra tecknade figurer återberätta *Berättelsen om det osynliga barnet*. Först gick vi igenom figurerna och andra bilder från sagan med barnen. Inget barn kom ihåg vad figuren hette som kom med Ninni till Muminfamiljen och inte heller vad den hade för kön. När barnen

⁷ Se bilaga B för berättarmanus.

återberättade sagan satte Elisabet upp bilder som de ville använda på tavlan med häftmassa. Vissa barn var mer entusiastiska och ville berätta mer men alla var med och berättade något.

När vi hade återberättat sagan talade vi med barnen om begreppet ironi. Elisabet försökte förenklat förklara vad det kan innebära genom att ta ett exempel ur vardagen. Barnen berättade att deras föräldrar ibland säger liknande saker och vi kunde konstatera tillsammans att det är att vara ironisk.

Sedan frågade vi barnen vad de trodde att budskapet med sagan var. Barnen svarade att det var att Ninni skulle bli synlig igen. Vi pratade med barnen om att de är Mumintroll allihop och att de skulle vara snälla mot varandra och se till att alla i gruppen fortsätter att vara synliga. Barnen tyckte mycket om de tecknade bilderna av figurerna ur sagan och vi lovade att de ska få dem kopierade. Sedan tackade vi för oss och alla barnen tackade för att vi berättat sagan för dem. Vi bad pedagogen att få återkomma för en telefonintervju.

5. 2. 3 Analys A och B

Beroende på att klassrummet var fullt möblerat och ingen ledig golvyta fanns så satt barnen i soffor och vi satt på stolar och hade bord mellan oss och barnen. Vi visste ingenting om gruppen och dess pedagog utöver att det var en förskoleklass och antalet barn.

I samband med att vi skulle ut i förskolan skrev vi brev⁸ till alla målsmän om att vi skulle träffa barnen och att vi ville dokumentera det vi gjorde och såg med hjälp av digitalkamera och Mp3- spelare för ljudupptagning. När vi kom ut till skolan sa personalen när vi frågade efter tillståndsblanketterna att de bara fått in två och att vi kunde dokumentera så som vi ville eftersom inte någon målsman fört fram till dem att de motsatte sig dokumenterandet av sina barn. Vi kunde inte försvara det etiskt och därför valde vi att enbart samtala med barnen medan en av oss observerade barnen i stort. När barnen hade ritat sina teckningar fick de skriva namn på baksidan för att de inte skulle synas. Detta gäller hur vi arbetade när vi var i förskoleklassen. I och med detta blir vår analys mer på gruppnivå än individnivå.

Barnen visade nyfikenhet inför oss och vad vi skulle göra genom att började fråga ut oss så fort vi kom in i klassrummet. De visste att vi skulle berätta en saga för dem men inte vad som skulle hända mer. Pedagogen som satt i mitten av soffan hos barnen sa flera gånger åt de barn som på något sätt gjord ljud ifrån sig.

Efter sagostunden fick de barn som ville rita. De flyttade över till ett ovalt bord där de kunde se även vad kamraterna ritade under tiden. Vi satt med bland barnen när de ritade och samtalade med dem kring sagan och dess karaktärer. Gruppen pedagog satt också med och pratade med barnen. Kalle⁹ hade berättat för Anna att han ritade Stinky, ett kolsvart troll, men pedagogen berömde honom för den fina grottan som han ritade. Den här pojken anammade pedagogens tolkning av sin teckning.

Det fanns en flicka, Lena¹⁰, som valde att rita konturerna av en flicka som hon sedan målade över med svart. Hon berättade att hon hade ritat det osynliga barnet innan hon blev synlig.

När vi träffade barnen andra gången så undrade de om vi skulle läsa en ny saga och vi svarade att vi ville att de skulle hjälpa oss att komma ihåg sagan som vi hade berättat föregående dag. När vi visade tecknade figurer från sagan kom barnen ihåg de flesta namnen och deras roller. När vi frågade barnen om sagans handling hjälptes de åt för att komma ihåg. Något barn

⁸ Se bilaga A.

⁹ Kalle är ett fingerat namn.

¹⁰ Namnet är fingerat.

räckte upp handen och började berätta och sedan fyllde de andra i. Vi hjälpte till med frågor där de missade något i handlingen. Barnen blev livligare allt eftersom de berättade och började röra sig utanför sofforna och den här gången ingrep inte pedagogerna nämnvärt.

5. 2. 4 Undervisningsförsök och C och D

Dessa undervisningsförsök genomfördes av Sara på en förskola i samma område som de andra, Sara använder sig av jag-form i följande text. Förskoleavdelningen är en så kallad syskonavdelning, barnen som går där är mellan 2,5 och 6 år. På avdelningen jobbar tre förskollärare och en barnskötare, samtliga är kvinnor. Vad gäller barngruppens sammansättning så är fördelningen mellan olika åldrar och pojkar och flickor jämn. Gruppen som helhet är harmonisk, men det finns några barn som kräver lite mer tid och uppmärksamhet. Detta upplevs dock inte som ett jätteproblem utan man löser de situationer som uppstår. Eftersom jag har varit på avdelningen tidigare under min slutpraktik så var barnen bekanta med mig och det underlättade då jag inte behövde lägga så mycket tid vid att lära känna dem. Jag visste ungefär vilken nivå jag kunde lägga sagoberättandet på, jag kände att det fanns goda förutsättningar för att genomföra detta undervisningsförsök.

5. 2. 4. 1 Undervisningsförsök C

Min handledare Karin¹¹ lät mig ha ”stora samlingen” en dag. Barnen som är med på den är 4-6 år. Jag hade lagt figurerna i en rosa tygpåse för att visa att det var något speciellt jag hade med mig. Barnen såg påsen och undrade vad det var jag hade i den, deras nyfikenhet var väckt.

Till att börja med så presenterade jag figurerna för barnen och lät dem vara delaktiga i att berätta vilka figurerna var så att jag kunde få reda lite på hur mycket de visste om mumintrollen. Under ca tjugo minuter så berättade jag sedan sagan fritt ur minnet med hjälp av barnen och figurerna. Jag använde också en liten bjällra som fick symbolisera Ninni då hon var osynlig.

Figurerna satte jag upp på en tavla som jag hade bredvid mig på golvet. Barnen satt tillsammans med en pedagog i soffan. Barnen var delaktiga i sagoberättandet och hjälpte mig då jag ibland tappade tråden. Efter att ha berättat sagan så pratade jag och barnen lite omkring begreppet ironi, jag försökte med hjälp av Ninni-figuren visa vad det innebär att vara ironisk och hur det kan leda till att man känner sig mindre och mindre och tillslut upplever att man är osynlig. I Lpfö 98 står att förskolan skall ”sträva efter att varje barn tillägnar sig och nyanserar innebörden i begrepp, ser samband och upptäcker nya sätt att förstå sin omvärld”, detta tycker jag att man uppnår genom att förklara innebörden i ett nytt begrepp på ett sätt som är förankrat i barnens värld.

Sedan lät jag barnen få kommentera lite vad de tyckte om det som de olika figurerna hade gjort, jag frågade hur de trodde att man kunde få den elake Stinky att vara snällare, men det hade de inga förslag på, jo ett barn tyckte att vi skulle slå honom eller döda honom. Jag frågade vidare om hur han tänkte då han sade det och då sa han att eftersom han inte är snäll så ska vi inte vara snälla mot honom. Då pratade vi en stund om att man kanske kunde få någon att vara snäll genom att själv vara snäll. Vi pratade sedan om hur det känns att vara osynlig och det var något som barnen hade känt någon gång. Samtalet avslutades med att alla enades om att man kan göra mycket för att hjälpa sina kompisar att inte bli osynliga, att vara snälla mot varandra var det som barnen framhöll som bästa medicinen mot osynlighet.

¹¹ Karin är ett fingerat namn.

5. 2. 4. 2 Undervisningsförsök D

Nästa dag var det dags att ha "lilla samlingen", barnen som är med på denna samling är 2,5-3 år. På "lilla samlingen" var jag extra noga med att använda mitt minspel, min röst och mitt kroppsspråk. De satt alldeles stilla och lyssnade då jag berättade. En flicka pratade mycket och hjälpte mig att berätta sagan, förutom det så var de väldigt fokuserade på vad jag berättade.

Då jag hade berättat hela sagan så pratade jag med barnen om de olika figurerna, vi pratade om vad de hade gjort, vad de tyckte om dem och jag skickade runt figurerna så de fick titta närmare på dem.

Vi pratade om varför man kan känna sig osynlig och om hur man kan vara en bra kompis så att inte någon behöver känna sig synlig, detta var inte lika roligt som att titta på figurerna dock. Angående begreppet ironi så pratade vi om att ifall någon ramlar och slår sig så ska man inte retas och säga något lustigt om det utan trösta.

5. 2. 5 Analys av C och D

Detta var ett sätt att berätta sagor på har barnen stött på då och då under sin tid på förskolan. Det märktes att de var vana att få vara delaktiga i att berätta sagor för de vågade prata mycket och blev oerhört engagerade i Ninnis öde. Jag var, innan jag började berätta, lite fundersam över hur jag skulle ta upp begreppet ironi. Men under berättandets gång så insåg jag att man kunde ta hjälp av Ninni-figuren. På så sätt jag nådde fram till barnen, jag använde även ett mycket ironiskt tonläge då jag hånade Ninni-figuren när hon snubblade. Barnen gjorde stora ögon och såg berörda ut då jag, som annars brukar låta relativt snäll, lät så elak. Ett av barnen verkade tycka att det var mycket jobbigt, för att hon tittade ner och såg lite ledsen ut. Då vi pratade om att vara osynlig så valde jag att berätta för barnen att jag kunde minnas hur det kändes då man var liten och mamma ideligen stannade och pratade med vuxna utan att bjuda in mig i deras samtal. Detta var något de själva kände igen.

Även under detta undervisningsförsök barnen satt barnen stilla och lyssnade uppmärksamt när jag berättade sagan. De skrattade ibland och blev arga på Stinky när han var dum mot Ninni. Det som var mest intressant med denna samling var att den flickan som pratade mycket är ett barn som jag tidigare uppfattat som ett väldigt tyst barn. Detta gjorde mig glad och fick mig faktiskt att se henne på ett annat sätt än jag hade gjort innan. Jag omvärderade henne som person. I det samtal jag och barnen hade kring sagan framgick att de förstått innehållet men jämfört med stora samlingen så blev inte diskussionen lika livlig. Jag undrar såhär i efterhand ifall det faktum att jag lät barnen titta på figurerna gjorde att fokus på att prata om sagan försvann. Min tanke är att de inte ännu har blivit vana vid att prata om sagor på detta sätt. Något som också kan ha inverka är att barnen precis hade kommit in från utevistelsen och det var väldigt varmt den dagen så de var trötta av värmen det.

5. 3 Referat av intervju med Linda

Eftersom vi har haft kort om tid, både förskolläraren Linda,¹² och vi, valde vi att genomföra intervjun per telefon och samtidigt transkribera det som sades.¹³ Vi genomförde intervjun efter att vi hade varit ut på skolan och gjort vårt försök med sagan i undervisningen. Linda berättade att lärarna hela tiden arbetar med gruppklimatet. Det handlar om att hålla någon av det motsatta kön när de går på promenad. De försöker även stärka gruppen när de har sina teman en gång per termin. Linda beskrev problemet med att gruppen splittras en gång om året när ettorna går vidare till tvåan och nya barn kommer in i gruppen. Hon konstaterade samtidigt att de arbetar mycket med fadderverksamhet. Det finns en dröm om att kunna använda detta ända upp till årskurs nio.

I fadderverksamheten arbetar man med berättande. Detta sker genom att den äldre faddern läster högt. Det som den yngre eleven får öva sig på är att lyssna till någon som inte läser perfekt samt att sitta still. De äldre barnen får känna sig stolta och stora i förhållande till de yngre barnen. Det här gör de en gång i veckan. Linda berättade att de inte har arbetat speciellt med sagan i den barngrupp som hon har. Det de har arbetat med är en lässtund efter lunch med förskolebarnen. De har även arbetat med en metod som de kallar bokpåse som är ett samarbete med hemmet. I övrigt arbetar de både med sagor, berättelser som barnen kan rita bilder till men de läser också kapitelböcker. De pedagogiska fördelarna som Linda ser med att arbeta med berättelser är att barnen får lära sig att lyssna och skilja mellan vad som är fantasi och verklighet. De får även öva sig på att rita och måla och detta leder till ökad kunskap om både språket och bildspråket. När vi kom in på det osynliga barnet sa hon att det var lättare för barnen att ta till sig berättelsen om det var en fabel. Det var lättare att tala om Pricken än om Kalle som var annorlunda. Då var det också lättare att få igång en diskussion om hur man kan göra för att alla ska synas.

Eftersom arbete med eleverna bara är en del i Lindas arbete valde vi också att samtala om hur hon utvärderar det arbete hon gör med barnen. Hon konstaterade då att hon för det mesta går igenom i slutet av veckan hur det har varit, rent allmänt. I samband med lektionerna funderar och reflekterar hon över hur hon hade kunnat göra det annorlunda och vad som gick fel vid någon övning. Det är ofta det som de delar med sig av i arbetslaget.

5. 4 Sammanfattning

I förskolan liknade de två undervisningsförsöken varandra i upplägget men eftersom det rörde sig om två olika åldersgrupper så blev Sara tvungen att ändra lite i berättandet. För de äldre barnen var det svårare att berätta sagan på så sätt att de hade större koll på att hon skulle berätta den rätt. Men det gav så mycket att de var så delaktiga i berättandet, upplevde Sara så det störde inte då de berättade för henne när hon sa fel och så vidare. De yngre barnen hade Sara inte alls väntat sig att de skulle sitta så tysta och bara lyssna och titta och att de var så fokuserade. Det var överraskande faktiskt och Sara diskuterade det senare med pedagogen. Hon menade att sagan hade intresserat dem och då var det inga problem för dem att sitta stilla och lyssna. Sammanfattningsvis så kändes sagan och figurerna som ett bra sätt att väcka barnens tankar. Barnen, Sara och Karin hade roligt samtidigt som de diskuterade saker som är viktiga att ta upp i förskolan. Med sagans hjälp kunde Sara få barnen att reflektera över ett relativt abstrakt begrepp som ironi.

¹² Linda är ett fingerat namn på förskolläraren som ansvarade för åk 0-1.

¹³ Se bilaga C för hela intervjun transkriberad samt frågorna.

Sara fick uppfattningen av att Karin uppskattade det hon hade gjort. Strax efter samlingen, under lunchen pratade de om hur de vuxna i förskolan måste vara medvetna om att förhållningssättet till barnen måste vara på ett sådant sätt att de inte bidrar till att göra barn osynliga. Hon tog bland annat upp tillfällen då pedagogerna är mer fokuserade att prata med varandra än att uppmärksamma det barnen vill säga.

Att använda ironi är något som både Karin och Sara anser är en fälla som är lätt att hamna i. Detta eftersom vi vuxna är vana vid att använda ironi för att vi roas av detta. Men då det gäller barnen så måste man som vuxen hela tiden vara noga med att inte göra det. Sara hade många tankar i huvudet då hon gick hem den dagen, varför såg flickan så ledsen ut? Hur mycket bidrar egentligen pedagogerna till att göra barnen osynliga? Hur tar man vara på alla dessa tankar och funderingar som dyker upp i en situation då man startar en diskussion utifrån en saga?

I förskoleklassen tillät inte miljön i klassrummet Anna och Elisabet att sitta med barnen i ring på golvet och berätta sagan.. Barnen satt alltså i soffor och vi satt mittemot dem på stolar. Det. När Elisabet berättade sagan var barnen i stort sett tysta och satt stilla och Anna som observerade dem såg att barnen var intresserade och följde med i berättelsen. Att barnen var så koncentrerade som de var under sagan kan ha berott på att pedagogen satt hos dem i soffan, att de fick äta frukt samtidigt, att Elisabet berättade sagan på ett levande sätt med ljud och olika röstlägen men framför allt för att de verkade gilla innehållet. Under de allra sista meningarna i sagan började barnen skruva på sig.

Efter sagan lät vi de barn som ville rita något från sagan som de upplevde som viktigt. Vi satt ner bland barnen och deras pedagog var också med. Barnen ritade ivrigt och vi samtalade med dem under tiden om vad det var som de ritade. En pojke sa till Anna att han hade ritat Stinky som är ett svart troll i sagan medan pedagogen berömde honom för att han hade ritat en grotta. En flicka lyckades ritade Ninni som osynlig. Hon ritade först Ninnis konturer för att sedan måla över henne med svart krita.

När vi på onsdagen återkom till klassen så hjälpte barnen oss att återberätta sagan med hjälp av tecknade figurer. Barnen tilläts röra sig mer den här gången för pedagogen. Barnen var entusiastiska och de kom ihåg många detaljer från berättelsen. När vi förklarade begreppet ironi med ett exempel från vardagen så kände barnen igen det från sina egna föräldrars beteende. Vi samtalade med pedagogen efter undervisningsförsöken och hon tyckte att vårt upplägg av undervisningsförsöken var bra och att det var nytt och spännande för barnen. Hon sa också att hon trodde att det kunde vara ett bra sätt att arbeta med sagan. Hon tyckte i likhet med oss att det hade varit bra om vi hade följt upp sagan ytterligare med filmvisning och rörelselekar. Att vi inte gjorde det berodde på att miljön inte tillät det utifrån hur vi hade planerat.

6. Resultat

I detta avsnitt kommer vi att utgå ifrån de analyser vi har gjort av undervisningsförsöken, det vi har funnit i litteraturen samt resultat av intervju och samtal med pedagogerna Karin och Linda¹⁴. Vi har valt att redovisa genom att vi först redogör för analyserna och sedan lyfter fram det vi har funnit relevant för syftet med detta examensarbete. På samma sätt gör vi med intervjun och samtalet. Litteraturen ligger hela tiden till grund för våra resonemang kring vårt material. Vi är medvetna om att vi inte kan göra en djupare analys av materialet beroende på att vi har valt att arbeta med deltagande observationer som metod.

Som rubriker har vi valt att använda våra frågeställningar som är följande:

- Hur kan barnets identitet stärkas med hjälp av sagan?
- Hur kan gruppen stärkas med hjälp av sagan?
- Hur stor plats tar sagan i undervisningen idag?
- Hur kan sagan användas som pedagogiskt verktyg?
- Hur kan man med sagans hjälp motverka uteslutning?

6. 1 Hur kan barnets identitet stärkas med hjälp av sagan?

Det handlar om att vi vuxna i skola och förskola ska se barnen, respektera dem och visa dem förståelse. Barnet får sin identitet genom att föra identitetsförhandlingar med sig själv. Detta är en process som fortgår hela livet. Identitetsförhandlingar för barnet för att kunna uppleva sig själv som en egen individ med tydliga inre och yttre gränser. En förutsättning för detta är att det finns tydliga förebilder som barnen kan identifiera sig med (Wahlström, 1993, s.15).

Identitetsskapande är ett samspel barnen emellan såväl som mellan vuxen och barn. Då vi har varit ute i verksamheterna har vi märkt att barnen hela tiden samspelar med oss vuxna och prövar sina yttre gränser gentemot oss. De söker gränser, normer och värderingar och det är vårt förhållningssätt som förmedlar det till dem. Även samspelet barnen emellan präglas av detta sökande efter gränser.

Med sagan hjälp kan man samtala med barnen kring olika frågeställningar som kan vara svåra att ta upp på något annat sätt. Vidare kan barnet genom att få vara delaktig i bearbetningen av sagan och i vissa fall även berättandet, få en starkare känsla av att man syns och blir lyssnad på. När vi gjorde våra undervisningsförsök upptäckte vi att barnen i sagoarbetet vågade prova olika roller. Detta märktes tydligast i förskolan, där särskilt ett barn förvånade Sara genom att visa en helt annan sida av sig själv.

6. 2 Hur kan gruppen stärkas med hjälp av sagan?

Sagan kan utgöra en gemensam grund där alla är med på samma villkor. Då man arbetar med sagan så låter man alla vara med och bidra med sina erfarenheter och åsikter. Ingen behöver känna sig utpekad eftersom det man samtalar kring inte blandar in barnen som individer, man utgår i stället från sagans karaktärer. Vad som är viktigt för oss som pedagoger att tänka på är att vi hela tiden är uppmärksamma på att alla barn verkligen ges utrymme att delta i arbetet. Bara för att man skapar en gemensam grund så betyder inte det att alla är med. Ett försök till att skapa en gemensam grund är att låta barnen dramatisera en saga. Genom att låta barnen gå in i de roller som finns i sagan så behövs alla och alla syns.

¹⁴ Namnen är fingerade.

6.3 Hur stor plats tar sagan i undervisningen idag?

Sagens plats i undervisningen har enligt pedagogerna som vi har mött minskat. Orsaken är enligt dem att de yttre ramarna för verksamheterna hela tiden förändras. Pedagogerna upplever överlag att de får fler och fler uppgifter men att personaltätheten inte ökar.

Visst behandlar pedagogerna ändå sagor men det sker då oftast när barnen ska vila på förskolan och vid fruktstunden i förskoleklassen.

6.4 Hur kan sagan användas som pedagogiskt verktyg?

Som vi tidigare konstaterat så kan sagan användas i pedagogiskt arbete på en mängd olika sätt; det kan vara så att man bygger upp ett helt tema kring en specifik saga, man kan använda sagan som en inspiration för skapande aktiviteter, sagan kan dessutom ingå i ett redan förutbestämt tema och utgöra en del av temat (Asplund, Klerfelt & Pramling, 1993, s.14). Listan kan göras lång.

Oavsett vilket sätt man väljer att använda sagan så är det viktigt att man i arbetslaget hela tiden håller sig till vad man har för mål med själva arbetet. Att kunna samarbeta kring en saga kan skapa en röd tråd i arbetslaget, man bygger upp den pedagogiska verksamheten omkring sagan (Lundin-Rossövik, 2002, s.53).

6.5 Hur kan man med sagans hjälp motverka uteslutning?

För att hålla samman en grupp måste deltagarna trivas i den, strukturen måste vara god och innehållet spännande och utmanande. Att tillsammans med barnen återberätta sagan och samtala om den är ett sätt att fördjupa barnens förståelse för sagan. Barnen får lära sig att lyssna på varandras reflektioner kring sagan och man kan som pedagog vara en samtalsledare som ser till att alla får komma till tals och att synliggöra alla i gruppen.

7. Slutdiskussion

I förskolan ligger utmaningarna i att se till varje enskilt barn såväl som gruppen och skapa bästa tänkbara lärandemiljö för dem. För att kunna göra det måste vi utgå ifrån barnens intentioner och se på varje barn fritt från förväntningar. Eftersom det är en svår uppgift är det viktigt att vi använder oss av dokumentation för att kunna se hur vi faktiskt gör och sedan utvärdera det för att kunna förändra.

Vi har alla olika erfarenheter med oss i bagaget som påverkar oss mer eller mindre. Vi anser att utvecklingen och lärandet hör ihop och är livslångt. Lite överdrivet så kan man säga att när man helt slutat lära och utvecklas håller man nog på att dö. Eftersom vi närmar oss slutet på vår lärarutbildning har vi bestämt oss för att se examen som slutet på en väldigt intensiv tid av teoretiska och verksamhetsförlagda studier. Vår egen utveckling och vårt lärande måste fortsätta genom att hela tiden hålla oss uppdaterade och reflektera över ny forskning och nya teorier samt att vi precis som alla andra människor lär i samspelet med andra.

Genom att vi som pedagoger själva har ett öppet förhållningssätt till andra människor och låter det genomsyra vårt arbete i skolan och förskolan så lämnar vi utrymme för att ett samspel med **alla** ska kunna äga rum. I detta sammanhang vill vi påpeka vikten av att som pedagog hålla sig kritisk till nya rön som dyker upp i litteratur och debatt. Då vi läste om Gunilla O. Wahlströms syn på dagens olika familjestrukturer i *Samspel och ledarskap* så

reagerade vi starkt på den generalisering hon ger uttryck för¹⁵. Vi tror att det ligger en stor fara i att döma barn och vuxna utifrån vilken familjesituation de befinner sig i.

Det är även viktigt att vi som pedagoger håller på vår integritet för att vi inte i likhet med Ninni ska bli luddiga i kanterna och till sist osynliga. Mer konkret betyder det att vi måste kunna sätta gränser för såväl oss själva som barnen, vara konsekventa och bekräfta barnen i det de gör.

Allt detta är vad vi menar bör finnas med i våra tankegångar då vi börjar arbeta som pedagoger. Hur ska vi omsätta dessa tankegångar i praktiken då? Kan sagan hjälpa oss?

Varför används då inte sagan som pedagogiskt verktyg frekvent i undervisningen? Vi känner att sagoarbetet kan vara ett bra sätt att foga samman alla olikheter hos barnen i skolan och förskolan och på det sättet kan alla komma till tals och bli sedda. Olikhet är en förutsättning för att lärande ska kunna ske. Doverborg och Pramling diskuterar att ”om alla barn i en grupp tänkte likadant så skulle det inte ske någon utveckling. Slutsatsen av det blir att barns olikheter ska ses som en möjlighet till lärande och inte utgöra något hinder” (Pramling Samuelsson och Sheridan, 1999, s. 113).

Av de undervisningsförsök som vi genomförde har vi kunnat konstatera att sagan har en potential att arbeta med övergripande eftersom den kan täcka in alla olika delar i verksamheten. Sagan kan ge barnen möjligheter att gå in i och testa nya roller utan att de riskerar att göra bort sig.

Så här i efterhand så har vi kommit till insikt att det kan vara både positivt och negativt att komma till en för oss okänd grupp och berätta en saga. Positivt kan det vara att dels har barnen inga förutfattade meningar om oss och vi står även för något nytt och lite spännande, okänt inslag i deras vardag.

Det negativa är att det kan vara svårt att genomföra det som man planerat om man inte har någon aning om hur det de är vana att arbeta i gruppen och hur deras sampel ser ut. Det kan vidare vara svårt att analysera de eventuella skillnader som lektionsförsöken kan ha genererat i gruppen.

Vi kände oss besvikna och hämmade av att vi inte kunde genomföra berättandet i en ring på golvet där alla kunde se varandra eller att vi inte kunde dokumentera så som vi först önskat.

Vi borde detaljerat ha beskrivit vad vi önskade göra och hur för gruppens pedagog samt varit tydligare med både hur viktigt det här är för vårt examensarbete och därför var det oerhört viktigt med tillståndsblankettarna.

Det hade också varit bra att besöka klassrummet innan vi genomförde vårt lektionsförsök så att vi sedan hade kunnat planera det utifrån den befintliga miljön.

¹⁵ Wahlström menar att i takt med att skilsmässorna ökar och familjestrukturen blir mer spretiga, blir tillhörigheten allt mer oklara för barnen. Hon skriver att det många som känner olust inför det faktumet och sedan frågar hon sig vad vi gör med våra barn och hur egoistiska vi vuxna får lov att vara? (Wahlström, 2005, s. 57.).

8. Förslag till fortsatt forskning

Att använda sagan som ett pedagogiskt verktyg på ett övergripande sätt i skolan är en ännu ganska obeprövad metod och därför lämnas som vi ser det flera frågor öppna att forska kring i framtiden. För att ta ett exempel undrar vi vad som händer i ett längre perspektiv om pedagoger och elever arbetar på det här sättet med sagan. Kommer pedagogerna att klara av att bibehålla elevernas intresse även när vardagen och rutinen infinner sig? Kommer pedagogerna själva att kunna fortsätta att vara engagerade och hålla fast vid detta?

En annan sak som skulle kunna vara intressant att forska vidare om är hur vi pedagoger väljer sagor och vad det får för betydelse för eleverna.

9. Litteraturförteckning

Asplund Carlsson Maj, Klerfelt Anna, Pramling Ingrid, (1993), *Lära av sagan*, Lund: Studentlitteratur.

Bettelheim, Bruno, (1979). *Sagens förtrollade värld. Folksagornas innebörd och Betydelse*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Bruner, Jerome, (2002), *Kulturens väv Utbildning i kulturpsykologisk belysning*, Göteborg: Daidalos.

Carlgren, Ingrid (red.), (1999), *Miljöer för lärande*, Studentlitteratur : Lund.

Cole, Michael, (1978), *Mind in society : the development of higher psychological processes / L.S. Vygotsky*, Cambridge, Mass. : Harvard U.P.

Doverborg, Elisabet, Pramling, Ingrid, (1988), *Temaarbete* (lärares metodik och barnens förståelse), Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Dysthe, Olga (1996), *Det flerstämmiga klassrummet*, Lund: Studentlitteratur.

Entzenberg, Claes och Hansson, Cecilia (red.) (2000), *Modern litteraturteori del 1*, Lund : Studentlitteratur.

Holmer, Jan (2003), *Självvärdering som stöd för personal- och verksamhetsutveckling*, Göteborg: Göteborgs universitet.

Johansson, Eva,(2003), *Möten för lärande. Pedagogisk verksamhet för de yngsta barnen i förskolan*, Stockholm: Skolverket.

Lendahls, Birgit & Runesson, Ulla(red.), (1995), *Vägar till elevers lärande*, Lund: Studentlitteratur.

Lindö, Rigmor, (1986), *Sagoskolan* , Stockholm: Liber förlag.

Lundin Rossövik Maria,(2002), *Följ med till sagans land*, Stenungsund: Haellquist & Röstlund.

Naclér Kerstin, Welin Ritva, Ögren Margreth,(1993), *Kultur och språkmöten*, Stockholm: Allmänna förlaget.

Nikolajeva, Maria, (2004), *Barnbokens byggklossar*, Studentlitteratur: Lund.

Pramling Samuelsson, Ingrid och Sheridan, Sonja, (1999), *Lärandets grogrund*, Lund: Studentlitteratur.

Säljö, Roger,(2000), *Lärande i praktiken Ett sociokulturellt perspektiv*, Stockholm: Bokförlaget Prisma.

Wagner, Betty Jane, (1992) *Drama i undervisning. En bok om Dorothy Heathcotes pedagogik*, Göteborg: Daidalos.

Wahlström, Gunilla O, (1993), *Gruppen som grogrund*, Stockholm: Liber förlag.

Wahlström, Gunilla O, (2005), *Samspel och ledarskap en vardagsbok för pedagoger*, Stockholm: Runa Förlag.

Wellros, Seija, (1998) *Språk, kultur och socialidentitet*, Lund: Studentlitteratur.

Widerberg, Gertrud och Siv, (2001), *Barnens versbok*, Stockholm: En bok för alla.

9. 1 Läroplaner

Läroplanen för förskolan (Lpfö 98)

Läroplan för grundskolan (Lpo 94)

Lärarnas riksförbund, (2003), *Lärarboken*, Stockholm: Lärarnas riksförbund.

9. 2 Internetkällor

Bliding, Marie (2006)

Inneslutandets och uteslutandets praktik- En studie av barns relationsarbete i skolan

(www.gu.se)

Hämtat från <http://kursportal.student.gu.se/data/LAU200VT/Kursmoment/Allm%20Info%20Alla/F%F6rel%E4sningar/Marie_B_OH.pdf>

Publicerat 28-05-2006

Hämtat 29-05-2006

Jonsdottir, Fanny (2006)

Mobbning börjar redan i förskolan. (www.mah.se)

Hämtat från < http://www.mah.se/templates/ExternalNews_20857.aspx>

Publicerat 26- 05- 2005

Hämtat 26-04-2006

Nilsson, Kerstin (2003)

Barn börjar mobba- i sandlådan. (www.aftonbladet.se)

Hämtat från <<http://www.aftonbladet.se/vss/foraldrar/story/utskrift/0,3258,290707.html>>

Publicerat 04- 10- 2003

Hämtat 10- 05- 2006

Persson, Veronica (2004)

Till en annan värld, motståndskraftiga barn och sagan som pedagogiskt verktyg. (www.lu.se)

Hämtat från <<http://theses.lub.lu.se/archive/sob//ped/ped04038/PED04038.pdf>>

Publicerat 26-08-2004

Hämtat 03-05-2006

Ärnström, Ulf (2003)

Språkutveckling i skola och förskola. (www.berattarverkstan.se)

Hämtat från < <http://www.berattarverkstan.se/pedagog.html>>

Publicerat 2003

Hämtat 04- 05- 2006

Bilaga A

Göteborg den 4 april 2006

Hej alla föräldrar!

Vi är tre lärarstudenter vid Göteborgs universitet som läser kursen LAU 350 där vi skriver vårt examensarbete.

Vi vill undersöka hur man kan använda sagan *Det osynliga barnet* av Tove Jansson för att främja samspelet i gruppen.

För att dokumentera kommer vi att behöva använda digitalkamera för att ta bilder och mp3 –spelare för ljudupptagning.

För att genomföra detta behöver vi Ert tillstånd.

☐

Ja, jag godkänner att mitt barn får vara med på bild och ljudupptagning.

☐

Nej, Jag godkänner inte att mitt barn är med på bild eller ljudupptagning.

Vid frågor kontakta gärna¹⁶

Sara Lindalen tfn

Anna Gemfeldt tfn

Elisabet Haagen tfn

Ansvarig handledare är

Rune Romhed tfn

Bilaga B

¹⁶ Telefonnumren är borttagna i efterhand.

Följande karaktärer är med i *Berättelsen om det osynliga barnet*.

Ninni; det osynliga barnet

Ninni blir synlig genom att hon möter kärlek och omtanke i muminfamiljen.

Sniff

Vän till Muminfamiljen och då främst till Mumintrollet. Är med i processen som gör att Ninni blir synlig.

Stinky

Han är elak mot Ninni och de övriga i Mumindalen. Vill använda sig av att Ninni är osynlig för att han tycker att hon är den ideala bankrånaren.

Lilla My

Vän till Muminfamiljen och då främst till Mumintrollet. Är med i processen som gör att Ninni blir synlig. Lilla hittar alltid på bus.

Snorkfröken

Vän till Muminfamiljen och då främst till Mumintrollet. Är med i processen som gör att Ninni blir synlig.

Mumintrollet

Leker med Ninni och försvarar henne mot Stinky. Det är även han som ser till att hon hittas.

Muminpappan

I berättelsen märks han mest på slutet då han ser till så att Ninni blir helt synlig. Han tänker skoja med Muminmamman och putta henne i havet. Då springer Ninni fram och biter Muminpappan i svansen.

Muminmamman

Hjälper Ninni att bli synlig genom sin mormors hemliga recept.(omtanke)

Too-Ticki

Det var han som såg ni och tog henne till Muminfamiljen. För att hon skulle få känna kärlek och tillit till andra människor.

Den elaka damen (Nämns i texten.)

Hon är en frånvarande gestalt i texten men är ändå närvarande. Den elaka damens ironi och avsaknad av kärlek till Ninni är orsaken till Ninnis osynlighet.

Berättarmanus till:

Det osynliga barnet av Tove Jansson

En mörk och regnig kväll satt familjen kring verandabordet och rensade svamp. Plötsligt hördes några lätta slag på rutan och utan att vänta klev Too-ticki in på verandan och ruskade vattnet av regnrocken. Sedan höll hon upp dörren och ropade på någon: Kom, kom.

Vem har du med dig frågade mumintrollet. Det är Ninni, sa Too-ticki. Ungen heter Ninni. Hon höll fortfarande upp dörren och väntade. Det kom ingen. Nåja, sa Too-ticki och ryckte på axlarna. Hon kan ju hålla sig därute om hon är blyg. Men blir hon inte våt, frågade Mumintrollets mamma. Jag vet inte om det gör så mycket när man är osynlig svarade Too-ticki och gick fram till bordet och satte sig. Familjen slutade att rensa svamp och väntade på en förklaring. Ni vet ju att folk lätt blir osynliga om man skrämmer dem tillräckligt ofta, sa Too-ticki och åt upp en äggsvamp som liknade en trevlig snöboll. Nåja. Den här Ninni blev skrämmd på fel sätt av en tant som hade tagit hand om henne utan att tycka synd om ungen. Jag träffade tanten och hon var hemsk. Inte arg, förstår ni, sånt kan man begripa. Hon var bara iskall och ironisk. Vad är ironisk, frågade mumintrollet.

Nå, föreställ dig att du snavar på en svamp och sätter dig mitt i den rensade svampen, sa Too-ticki. Det naturliga skulle vara att din mamma blev arg. Men nehej, det blir hon inte. Istället säger hon kallt och förkrossande: Jag förstår att det där är din uppfattning om att dansa, men jag skulle vara tacksam om du inte gjorde det i maten. Så, ungefär förklarade Too-ticki.

Fy så obehagligt, sa mumintrollet.

Ja inte sant, instämde Too-ticki. Och det var just så den här tanten gjorde. Hon var ironisk från morgon till kväll och till slut började Ninni att blekna och bli osynlig. I fredags syntes hon inte alls. Tantens gav henne åt mig och sa att hon verkligen inte kunde ta hand om släktingar som hon inte ens kunde få syn på.

Och vad gjorde du med tanten, frågade My med ögonen på skaft. Du klädde väl opp henne?

Det är ingen idé med såna som är ironiska, sa Too-ticki. Jag tog Ninni med mig hem. Och nu har jag tagit hit ungen för att ni ska göra henne synlig igen.

Det blev tyst en liten stund och regnet hördes smattra på verandataket. Alla stirrade på Too-ticki och tänkte.

Pratar hon, frågade pappan.

Nej. Men tanten har bundit en bjällra om halsen på henne för att veta var hon finns.

Too-ticki reste sig och öppnade dörren igen. Ninni ropade hon ut i mörkret.

Efter en liten stund började en bjällra plinga där ute, tveksamt- ljudet kom upp för trappan och tystnade. En bit ovanför golvet hängde en liten silverbjällra i luften på ett svart band.

Jaha, sa Too-ticki. Här är nu din nya familj. De är lite fäniga ibland men rätt så hyggliga på det stora hela.

Ge ungen en stol, sa pappa. Kan hon rensa svamp?

Jag vet ingenting om Ninni, försäkrade Too-ticki. Jag tog bara hit henne. Nu har jag lite annat att sköta. Titta in någon dag och berätta hur det går. Hej så länge.

När Too-ticki hade gått satt familjen tysta och stirrade på den tomma stolen och silverbjällran.

Pappan var bekymrad över hur de skulle få Ninni synlig igen och frågade om de inte borde gå till doktorn med henne. Det tror jag inte, sa mamman. Kanske hon vill vara osynlig ett slag. Too-ticki sa att hon är blyg. Jag tror det är bäst att låta ungen vara ifred tills vi hittar på något bättre.

Och så blev det.

Mamman bäddade åt Ninni i vindskammaren som råkade stå tom. Bredvid sängen på ett litet bord ställde mamman ett saftglas, ett äpple och tre randiga karameller. Sedan tände hon ett

ljus och sa: Nu ska Ninni sova. Sov så länge som möjligt. Och blir Ninni rädd eller vill något så är det bara att komma ner och pingla.

Mamman såg täcket lyfta sig och buktas i en mycket liten upphöjning. Det blev en grop i kudden.

Mamman gick ner till sig och letade fram mormors gamla anteckningar för Ofelbara Huskurer. Onda ögat. Medel mot melankoli. Förkylning. Nej. Nej mamman bläddrade och sökte. Till slut hittade hon det hon hade letat efter ”Ifall ens bekanta blir dimmiga och svåra att se”. Nåja. Tack och lov sa mamman och hon började att läsa igenom receptet som var ganska komplicerat. Sedan satte hon igång med att blanda ihop en huskur för lilla Ninni.

Nästa morgon väntade Mumintröllet spánt i hallen.

- God morgon, Ninni! Har du sovit gott? Frågade han när hon öppnade dörren.

Och se, något mycket märkligt hade hänt. Han kunde se Ninnis fötter. Det var nästan lite kusligt, tyckte Mumintröllet.

- Drink det här, sa han och gav henne Muminmammans medicin. Och klunk efter klunk försvann ut i tomma luften.
- Nu kan vi snart både se och höra dig, sa Mumintröllet.

Idag går vi ut och plockar svamp, föreslog Mumintröllet och tillsammans med Ninni, Snorkfröken, lilla My och Sniff gav de sig iväg ut i skogen.

Ninni var den första som fick sin korg full med svamp.

- Va bra, Ninni, sa Mumintröllet. Jag kan bära korgen åt dig. Den är säkert tung. Men då lyftes korgen upp i luften och svävade iväg i riktning mot Muminhuset. Ninni ville själv bära sin korg.

Muminmamma blev väldigt glad över korgen.

- Tusen tack, sa hon. Nu var du verkligen duktig. Jag ska genast laga något gott av svampen.

Då blev Ninnis ben synliga och nederdelen av klänningen.

- En sån ful färg kan hon väl inte ha på klänningen, ropade lilla My ilsket. Så på kvällen satte sig Muminmamma och sydde en ny klänning i rött tyg till Ninni.

Nästa dag väntade hela familjen spánt vid trappan på att Ninni skulle komma ner till frukosten.

- Där är hon, viskade Mumintröllet. Och nu syntes både benen och hela den nya klänningen som Muminmamma hade sytt.
- Tack så mycket, pep Ninni och neg.

Det var första gången de hörde hennes röst och de blev alldeles till sig men också lite generade. Men Ninnis ansikte kunde de ännu inte se.

Efter frukosten lekte de kurragömma i skogen Mumintröllet, Ninni, lilla My, Snorkfröken och Sniff. Mumintröllet fick stå först. Innan han hunnit räkna till tio måste de andra ha gömt sig. Fyra, fem...

- Jag vet, pep Ninni och rusade iväg för att gömma sig.
- Ninni, här är ett jättefint gömställe! Här kommer ingen att hitta dig, lockade Stinky och pekade på en öppning i berget.

Men när Ninni krupit in i grottan, täppte han till den med en stor sten och försvann.

- Snälla rara, släpp ut mig! Jag är så rädd! Snyftade Ninni.

Mumintröllet letade och letade men kunde inte hitta Ninni någonstans. Tillsist hörde han en svag röst som ropade: - Hjälp, hjälp, här är jag!

- Här, i grottan. Släpp ut mig, pep Ninni. Mumintrollet sa åt Ninni att hon måste ropa högre så att han kunde hitta henne. Ninni ropade högre än hon någonsin ropat förut i hela sitt liv.

Efter en liten stund hittade Mumintrollet och Snorkfröken grottan och rullade snabbt undan stenen så att Ninni kunde komma ut.

Ninnis röst hade blivit både klarare och tydigare, men hon hade fortfarande inget ansikte. Tja suckade Muminmamman, folk har väl klarat sig utan ansikte förr...

Nästa dag tog Muminfamiljen med sig Ninni till stranden. Det var första gången hon såg havet.

- Havet är alldeles för stort, viskade hon och stirrade som förhäxad bort mot horisonten.
- Fy vad det ser kallt ut, sa Muminmamman. Och sedan gäspade hon lite och tillade att det var bra länge sedan det hände någonting spännande.

Det hörde Muminpappan och beslöt att spela henne ett litet spratt. Långsamt smög han sig på henne bakifrån. Men innan han hunnit fram hördes ett tjut, en röd blix flög över klipporna och Ninni borrarade in sina osynliga vassa tänder i Muminpappans svans.

- Våga inte kasta henne i det stora hemska havet! Skrek Ninni. Hon fräste åt pappan som en katt och gav honom en knuff så att han for på huvudet.

Och nu då Ninni äntligen blivit arg på riktigt syntes plötsligt hela hon.

Mumintrollet sa till henne att hon måste lova att inte bli osynlig igen.

- Ja, det lovar jag, sa Ninni. Å, vad jag är glad att jag har fått tillbaka mitt ansikte!

Och nu när Ninni syntes och inte längre var så rädd av sig, beslöt hon sig för att ge sig ut i världen. Vart hade hon ingen aning om, och det kändes väldigt trevligt.

Bilaga C

Intervjufrågorna

1. Hur jobbar ni för att främja ett bra gruppklimat?
2. Hur är gruppsammanhållningen?
3. På vilket sätt har ni arbetat med sagan?
- 3a. Arbetat med andra grupper?
- 3b. Arbetat med den aktuella barngruppen/klassen?
4. Hur stor plats tar sagan i er i undervisning?
5. Varför är sagor viktiga?
6. Hur ser ni på den undervisning som vi genomförde?
7. Har ni några förslag på hur vi kan förändra undervisningsförsöket?
8. Hur tror ni att sagan kan synliggöra och stärka det osynliga barnet?
9. Hur utvärderar ni ert sagoarbete?
- 9a. Kollegor?
- 9b. Rektor?
- 9c. Föräldrar?
10. Har du något mer att tillägga?

Frågor till Linda¹⁷

1. Hur jobbar ni för att främja ett bra gruppklimat?
– Har gruppövningar, samling på morgonen med hela klassen kollar av vilka som är där och inte. Gruppövningar: Lekar där man ska samspela. Pedagogerna styr. Det är sällan de får välja själva... promenad antingen etta eller nolla eller motsatta könet. Måste jobba med detta hela tiden.

Påverkar gruppen.

Inte bra att byta gruppen så ofta, bättre att få vara längre tid tillsammans. Håller ihop fast de inte går i samma klass. Går på fritids ihop. Varje vår har dom temaarbete över planet med tvärgrupper. Faddersystem, treorna är faddrar till förskolebarnen. Följer med till ex. 6 till 4. Vill att systemet ska genomsyra hela skolan.

2. På vilket sätt har ni jobbat med sagan tidigare?

Barnkonventionen; Det osynliga barnet. Ger nya tankar jobbade ett helt år. Barnrättsveckan. Har inte jobbat med sagan i denna barngrupp. Läsestund efter lunch med förskolebarnen. Boktips med barnen, berätta om sin bok. Vad de tyckte om boken. Bokpåse med frågeformulär har lett till att de har sett barnen var för sig.

Hur stor plats tar sagan i er undervisning?

Har jobbat mycket med sagor och berättelser. Både kapitelböcker och möjlighet att rita till.

Även vid övergången till fritidsverksamhet är det läsestund. Läsestund med faddrarna en gång i veckan övar sig på att lyssna. Lyssna på någon som inte läser så bra. Trean får träna sig på att läsa högt. Känner sig stora och duktiga när förskolebarnen sitter bredvid.

Varför är sagor viktiga?

För att lära sig lyssna. Förstå språket i sig, fantasi och verklig, ritar och målar- tränar upp bildspråket. Motivera att själva lära sig läsa.

3. Hur ser ni på vårt undervisningsförsök?

Jättebra. Kändes bra. Gjorde på många olika sätt. Fick med oss barnen. Så man ska jobba med detta.

Har ni några förslag till hur vi kan utveckla det?

Kanske film slutat med. Dramatiserat, visa känslor. Jobba med det flera gånger. Ofta för små rum i förskolan. Ska vara ute med barnen.

4. Hur tror ni att sagan kan synliggöra och stärka de osynliga barnen?

¹⁷ Namnet är fingerat.

Tror att det kan bli lättare. Får igång en diskussion om att synas. Peka på att alla inte är lika högljudda. Allra lättast när det är fabler, vågar ännu mer då.

5. Hur utvärderar ni ert sagoarbete?

– med barnen

Beror på. Tema utvärdera att barnen har förstått vad det handlade om samt relatera till böckerna när det händer något. Ibland utvärderar vi genom att barnen får rita sin upplevelse.

– med kollegorna

Största bristen att man inte hinner utvärdera. Utvärderar när läsåret är slut.

Självutvärdering muntligt med varandra. Varför gick det inte bar... det viktigaste som man utvärderar på plats

– med rektorer

– stor utvärdering, knappt det i dag.

– med föräldrar

Utvecklingssamtal och då handlar det om deras barn.

6. Är det något mer som du vill tillägga?

Nej. Roligt att ni kommer, bra både för oss och för förskolan, få tänka efter vad man gör går på rutin. Linda genomför sin egen utvärdering av planeringen i slutet på veckan.